طبع اول

۵۰۰ جلد

محبوب السیر یا نگارستان آصفی

مشتمل بر احوال تاریخی ریاست فرخندہ بنیاد حیدرآباد و آئین فرمان والی اعلیٰ حضرت حضور پرنور بندگانعالی متعالی آصفجاہ
نظام الدولہ نظام الملک میر محبوب علیخان بہادر فتح جنگ جی سی ایس آئی۔ جی سی بی ۔ ادام اللہ اقبالہم

مصنفہ

نواب عزیز جنگ بہادر وظیفہ یاب حسن خدمت اول تعلقداری و رکن مجلس عطیات
وصفائی حیدرآباد بطریق تتمیم تالیف منشی سید التفات حسین خان مرحوم

۱۳۲۲ھ ہجری

عزیز المطابع حیدرآباد

۱۳۱۵ فصلی

قیمت فی جلد

فہرست مضامین محبوب السیر و نگارستان آصفی

مضامین محبوب السیر

مضامین نگارستان آصفی

کوائف اعیان وارکان سرکار دولت مدار آصفیہ

از اہل اسلام

امرار

بیان خاص

از اہل ہنود

طبع اول

عا ۱۰۵

۵۰۰ جلد

محبوب السیر

مشتمل بر آئین انتظامات عہد میمنت مہد بست سالہ فرمان روائی آصفجاہ سادس
اعلیحضرت قوی شوکت حضور پر نور بندگانعالی متعالی مدظلہ العالی والی ریاست حیدرآباد دکن

مصنفہ

نواب عزیز جنگ بہادر وظیفہ یاب حسن خدمت
اول تعلقہ داری سرکار عالی و رکن مجلس طبابت و رکن صفائی

۱۳۱۵ ف

عزیز المطابع حیدرآباد
۱۳۲۳ ہجری

قیمت فی جلد

محاسبہ صرف

بسم اللہ الرحمن الرحیم

دعای دولت سلطانست حمد یزدانی — کہ سایہ گسترِ خلق ست ظلّ سبحانی
بشکر نعمتِ خالق ترا مذاقی نیست — ولیّ نعمتِ خود را اگر نمیدانی

صلوٰۃ اللہ علی النبی الکریم و علی آلہ الکرام و اصحابہ العظام۔

امابعد ۔ بندۂ باوفا خاکپاے ارباب صفا احمد عبد العزیز ولآ ۔ المخاطب بہ خان بہادر عزیز جنگ وظیفہ یاب حسن خدمت سرکار نظام خلد اللہ ملکہ و دولتہ اِسلے یوم القیام مے خواہد کہ بیادگار جشن مبارک چہل سالۂ عمر حضرت قدر قدرت قوی شوکت اعلیٰ حضرت حضور پرنور بندگانعالی متعالی مدظلہ العالی آصف جاہ سادس نظام الدولہ نظام الملک میر محبوب علیخان بہادر فتح جنگ جی ۔ سی ۔ یس ۔ آئی ۔ جی ۔ سی ۔ بی ۔ فرمان رواے سلطنت حیدرآباد دکن صانہ اللہ عن الشرور والفتن اوراقے چند بر صفحہ روزگار بگذارد ۔

بناءً علیہ دو کتاب مبسوط در فن قانون مسمی بہ خزینۂ فینانس وحساب و صدر مجموعہ
قوانین مال در ہمین سال تالیف کرد کہ حلیۂ اشاعت در برکشیدہ است ۔ و کتابی کہ
در ہمین یادگار ہمایون بفن لغت نوشتہ ام **آصف اللغات** نام دارد کہ لغتی است
جامع الفاظ مفردہ و مرکبہ و اصطلاحات و مقولہ ہای عجم و امثال ۔ زبان فارسی
با ترجمہ محاورۂ اردو ۔

این نسخۂ آخر الذکر تالیفے ست بسیط کہ اختتامش را اگر حیات مستعار وفا کند در
بست جلد صورت پذیرد الآن جلد اولینش زیر اشاعت ست ۔

ہمدرین اثنا کتابے نایاب بدست آمد کہ **نگارستان آصفی** نام دارد نتیجہ جانکاہی
منشی سید التفات حسین خان مرحوم میر منشی رسیڈنسی ست کہ فرزانہ مولف در ۱۲۲۸ھ
ہزار و دو صد و بست و ہشت ہجری در احوال رؤسا و امرای سلطنت آصفیہ تالیفش
کردہ ۔ بندۂ حقیر بسلسلۂ یادگار جشن ہمایون این نسخہ را ہم در خور اشاعت می پندارد
و حصۂ از وقتِ خود بہ تکمیل این کار ہم مے گمارد ۔

بر ضمیر منیر ناظرین حقیقت شناس مخفی مباد کہ ولی نعمت ما اعلیحضرت دام اقبالہم ابداً
ششمی فرمان روا است از حضرت مغفرت مآب آصف جاہ اول نور اللہ مرقدہ ۔
صاحب نگارستان آصفی سلسلۂ مرشدزادگان حضرت مغفرت مآب را تا بہ حضرت
مغفرت منزل میر اکبر علیخان سکندر جاہ میرساند کہ تالیف کتاب در عہد فرمانروائی
اوست و بضمن مرشدزادگانش میر فرخندہ علیخان ناصر الدولہ را ہم ذکر میکند کہ در وقت

تالیف کتاب مذکور بست ۲۳ و سه ساله عمر داشت و پس از رحلت پدر بزرگوار خود
مسند آرای حکومت دکن گردیده در ۱۲۷۳ھ هزار و دو صد و هفتاد و سه هجری داعی اجل را
لبیک گفت و بغفران منزل ملقب شد و پس ازآن زمام سلطنت بدست خلف الرشید اش
میر تهنیت علیخان افضل الدوله درآمد که پدر بزرگوار آقائے نعمت ما بود رحلتش بعمر
چهل و دو سال در ۱۲۸۵ھ هزار و دو صد و هشتاد و پنج هجری واقع شد و لقبش بعد ممات
مغفرت مکان ست نور الله مرقده ۔

مرشدزادهٔ بلند اقبالش همین جان عالم و محبوب خلائق ست که در ظل عاطفتش
روزگار بسر مے بریم خدایش نگهدارد که ذات ستوده صفاتش از همهٔ صفات متصف ست
دو سال و هفت ماهه عمر داشت که سریر آرای سلطنت آصفیه گردید صاحبان تاریخ
این روز همایون را پانزده تاریخ از ماه ذی القعده ۱۲۸۵ھ هزار و دو صد و هشتاد و پنج گفته اند
بزمان طفولیتش وزیر اعظمش سرسالار جنگ مختار الملک زمام حکومت را بدست
داشت و علم نیک نامی برافراشت و متکفل مهام سلطنت بود و گوی سبقت از همه معاصرین
خود ربود ۔ عمدة الملک شمس الامرا امیر کبیر را نائب حضور مینامیدند ۔ گزشت هرچه گزشت
که مؤلف حقیر همه جزرومد این دریا را برای العین دیده است و صیت نیک نفسی این
منتظمان نمک شناس عالمی بگوش هوش شنیده است که دفتر تاریخ از واقعات
این مدت مملوست ۔

بالآخر در ۱۳۰۱ھ هزار و سه صد و یک هجری بتاریخ هفتم ربیع الثانی زمام اختیار بدست

مختار سلطنت در آمد همین جشن اولین بود که فی الواقع نصیب شد بنده حقیر که در وقت این جشن همایون
بملازمت صرف خاصش سر تفاخر بر می افراشت قطعه تاریخش ببارگاه سلطانی بگزاشت و
بذریعه تحریر مستر کلارک بحصول اعزاز شکریه آن گوے سبقت از معاصرین خود در ربود و منها

میر محبوب علیخان شاه والا منزلت ۱۹ سمت
حکمران شد شاد از احسان خلاق زمن ۱۸۸۴ع
چار تا سالش نویسد پنجهٔ کلک ولا ۱۲۹۳ ف
مملکت آرائی همایون بادای شاه دکن ۱۳۰۱ هجری

- حیف ست که در آن زمانه دیرینه نمک خوارش سالار جنگ جهان فانی را گزاشته و از
صفحهٔ عالم فانی گزشته بود - آقاے نعمت ما همین پورش لایق علیخان را به وزارت گرفت و
بمناصب آبائیش بنواخت و از پدرش یک قدم پیش ملقب به عماد السلطنه ساخت مضی ما مضی
فاعتبروا یا اولی الابصار - میخواهم که این جملهٔ معترضه سلسلهٔ بیان مرا از مقصد اصلی دور دارد
بالجمله قلمدان وزارتش مرةً بعد اخرے بدست خانه زاد دانش در آمد و حالا مهاراجه یمین السلطنة
سر کشن پرشاد بهادر کفیل آنست - اما این همه مشکلات را که از عزل و نصب وزرا یوماً فیوماً پیش
پایش فتاد همین یک ذات بابرکاتش بود که بر خود آسان کرد و الی الآن بنفس نفیس خود امور جزئی
و کلی را نگران ست - همدرین موقع میخواهم که آئین فرمان روائیش را مشت نمونه از خروارے
هدیهٔ ناظرین با تمکین کنم تا بر اوراق تاریخ انتخاب کارنامه اش یادگارے را ماند -

زیبا بود بفرق دکن سروری ترا
گردن کشان بحکم تو سر بر زمین کنند
رای تو در مصالح ملکی مسلم است
کار آگهان بکار تو صد آفرین کنند

آئین لیجس لیٹو کونسل از براے استمداد در مهام سلطنت و امور سترگ ریاست بمصداق و شاورهم

فی الامر مجلسے خاص از امرای عظام بار خویش منعقد فرموده است که لیجس لیٹو کونسل نام دارد و این کونسل خصوصیتی با ہیچ سررشتۂ خاص ندارد که مقصودش عام ست ۔ مدار المہام وقت بعہد نشینی این مجلس ممتاز است و سہ تا معین المہامان سلطنت برکنیت این جلسۂ منتفقہ سرفراز ۔

در مقدماتیکه نوعیت آن از اقتدار مدار المہام بیرون ست یا در آرائے معین المہام و مدار المہامش اختلافے ناموزون در ہمچو مواقع از ہمین مجلس اعظم کار میگیرند و روداش را بغرض اطلاع بصورت فیصلۂ آخرہ بہ بارگاہ اقدس خود بدولت می کشند و گاہ باشد که فرمانروائے ما با قتدار اعظم خویش مقدمۂ خاص راہم سپرد این مجلس می فرماید تا نتیجہ از آرائے مشیران خاص برآید ۔ فرمان روای ما در مہمات سلطنت خود حکم منفردہ قضا شیم را با وجود اقتدار شاہی در قبضۂ اقتدار خویش نگہداشتہ است اکثر مہمات را بمشورت جان نثاران اعظم دولت گماشتہ ۔ و این اولین یادگار عہد میمنت عہد او باشد که نیاکانش از ہمچو ذرائع کم کارے گرفتہ اند ۔

سالانہ مصارف این کونسل ورائے مشاہرہ ارکانش که ازین صیغہ تعلق ندارد تا بیانزدہ ہزار روپیہ میرسد ۔

ای قدر قدرت بدستت اقتدار جزو کل	لیک دست قدرتت نگرفتہ کار از اقتدار
گرچہ از رایت سبق گیرند استادان دہر	لیک رایت مشورت را دوست میدارد بکار

آئین مجلس وضع قوانین انعقاد این مجلس نتیجۂ پابندی خیال و انضباط طبیعت اوست که ہر یک کار را بحسن اصولش پسندی کند ۔ این مجلسی ست وسیع الارکان که از عہدہ داران سررشتہ ہای مختلفہ ترتیبش دادہ اند و تعدادے معین از امرا و وکلای ریاست ہم بحیثیت ارکین گرفتہ اند

مقصود اصلی واضع این مجلس جز این نیست که حقوق رعایا را بحفاظت گیرد و در میزان عدل توانائے بر ناتوانے تفوق نه پذیرد ۔ مدار المهام سلطنت را به صدر نشینی این مجلس حکم داده و برروے همه ارکان در آزادی راے کشاده هر مسودهٔ مرتبه را بر سبیل اعلان بمشاهدهٔ خاص و عام میکشند تا بر قبائح آن رعایا را موقعهٔ نکته چینی بدست آید و اعتراض معترض را باز بمجلس برند تا نتیجهٔ ازین طرز عمل برآید ۔

بسیارے از قوانین و ضوابط هر یک سر رشته بجا نگاهی و موشگافی این مجلس مرتب و مدوّن گردیده است و کار بحدے رسیده که رعایا را بحیثیت حقوق خود اطمینان کلی در دل و بر خوبی دساتیر افاده چاره کار را ذریعهٔ حاصل ست ۔

و سالانه خرج این مجلس زائد از پنجاه هزار روپیه در مصارف خزانهٔ شاهی داخل ۔

اے نگهدار حقوق عالم ——— خالق دهر نگهبان تو باد
وے شه واضع قانون رکن ——— بانی ارض و سما یار تو باد

آئین انتظام مداخل و مخارج

آئین مداخل و مخارج ملکش انتظام صیغهٔ فینانس نام دارد و صدارت اعظمش به تحت وزیر اعظم خود به معین المهام فینانس می سپارد که دفترش خیلے وسیع ست و عمارتش رفیع ۔ اگرچه این دفتر را دفتر معتمد فینانس نامند ولیکن فی زماننا معتمدے مقرر نیست ۔ مددگارانش بلا توسط معتمد کار بملاحظه معین المهام این صیغه می کشند ۔ اقتدارش همچو دیگر معین المهامان هر یک سر رشته معیّن و لوازم کار و فرائضش ذریعهٔ دستور العمل خاص مدوّن و هر سر رشتهٔ خاص حکم داده است که مسائل فینانس را که خارج از اقتدار معین المهام متعلق باشد بدین دفتر سپارند و حکم این

دفتر را واجب العمل شمارند - معین المهام فینانس در امور خارج از اقتدار خود از مدار المهام سلطنت استصواب می کند و در بعض مسائل خاص بتوسط مدار المهام عرضداشت خود را به بارگاه ولی نعمت می کشد - ترتیب حسابات داخل و مصارف ریاست را از دفتر صدر محاسب کار میگیرد و نگرانی عامه اش حسن انتظام صورت مے پذیرد - خزانه عامره هم بتوسط صدر محاسب به تحت اوست و انتظام عامه دار الضرب و کاغذ مهبور و معادن و ریلوے هم متعلق بدوست - در آغاز سال بترتیب موازنهٔ ریاست که در زمانه سلف سبیل بندش نام بود می پردازد و بر ختم هر یک سال نگرانی جمع و خرچ می سازد - کاغذ اول الذکر احتیاج منظوری والی ریاست - و حساب آخر الذکر را مستوجب ملاحظهٔ اعلحضرت قرار داده اند -

فرائض تنقیح مقدم و موخر مصارف خزائن ممالک محروسه را تفویض صدر محاسب فرموده و نگرانی عامه را در فرائض معین المهام فینانس شامل نموده -

سالانه مصارف تنقیح و نگرانی عامه با دفتر فینانس و صدر محاسبی و خزانه تا به چار لک روپیه میرسد که شعبهٔ از انتظام مملکت اوست -

داری در انتظام ریاست توجهے		بر خدمتے ز سلطنت کاردان گرفت
افزون شود مراتب عمر تو در حساب		از بر گره که رشتهٔ عمر روان گرفت

تخمینه جمع و خرچ ریاستش هم درین موقع هدیهٔ ناظرین باصفاست تا جویندگان دریابند که همه محاصل ملکش وقف ضروریات رعایاست -

جمع						خرج					
نمبر شمار	مدات جمع	رقم				نمبر شمار	مدات خرج	رقم			
		کرور	لاکھ	ہزار	سیکڑہ			کرور	لاکھ	ہزار	سیکڑہ
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۱	۲	۳	۴	۵	۶
۱	مالگذاری	ک	لے	للعہ	الملکہ	۱	انتظام سررشتہ مالگزاری	.	ویسہ	للوہ	سما
۲	کرورگیری	.	رصہ	دعہ	لملکہ	۲	انتظام سررشتہ کرورگیری	.	صہ	رلعہ	لکہ
۳	مسکرات	.	مولعہ	موعہ	.	۳	انتظام سررشتہ مسکرات	.	.	مہللعہ	.
۴	جنگلات	.	للعہ	مویسہ	الملکہ	۴	انتظام سررشتہ جنگلات	.	لک	دعہ	مار
۵	کاغذ مختوم	.	امعہ	یعہ	سما	۵	انتظام سررشتہ مختوم	.	.	صہ	بلکہ
۶	معدنیات	.	ک	معمہ	الملکہ	۶	انتظام سررشتہ معدنیات	.	.	معمہ	الملکہ
۷	رجسٹریشن	.	.	دیسہ	.	۷	انتظام سررشتہ رجسٹری	.	.	یللعہ	صما
۸	برار	.	دیسہ	للویسہ	مار	.	.	.	.	.	.
۹	ٹپہ	.	لک	یسہ	مار	۸	انتظام سررشتہ ٹپہ	.	یعہ	دللعہ	.
۱۰	دارالضرب	.	.	.	لعہ	۹	انتظام سررشتہ دارالضرب	.	ک	وعہ	لملکہ
۱۱	عدالت و محابس	.	ک	للوللعہ	صما	۱۰	انتظام سررشتہ عدالت و محابس	.	لعہ	مدیسہ	.
۱۲	کوتوالی و تعلیمات	.	صہ	سعہ	.	۱۱	انتظام سررشتہ کوتوالی تعلیمات	.	یللعہ	رلعہ	لملکہ
.	وطبابت وغیرہ	.	.	.	.	.	وطبابت وغیرہ ـــ	.	.	.	.
۱۳	ریلوے	.	یعہ	لعمہ	مار	۱۲	انتظام ریلوے	.	للوللعہ	صہ	ما

شمار	مد					شمار	مد				
۱۴	متفرقات	.	[illegible]	[illegible]	.	۱۳	انتظام عطیات از قسم منصب ورسوم	.	[illegible]	[illegible]	[illegible]
						.	ووظائف ومعمولات مذہبی وغیرہ	.	.	.	.
						۱۴	انتظام خلعت وتواضع ومتفرق	.	[illegible]	[illegible]	[illegible]
						۱۵	انتظام ادائے قرضہ	.	[illegible]	[illegible]	.
						۱۶	انتظام آبپاشی وتعمیرات	.	[illegible]	[illegible]	[illegible]
						۱۷	انتظام فوج	.	[illegible]	[illegible]	[illegible]
						۱۸	انتظام امداد بہ صفائی وغیرہ	.	[illegible]	[illegible]	[illegible]
						۱۹	انتظام واپسی معاوضہ حقداران	.	[illegible]	[illegible]	[illegible]
						۲۰	انتظام ادائے سود	.	[illegible]	[illegible]	[illegible]
						۲۱	انتظام ملکت ولوازم	.	[illegible]	[illegible]	.
						۲۲	متفرقات	.	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	میزان جمع	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		میزان	[illegible]	[illegible]	[illegible]	

این گوشوارہ مجمل مبنی بر حساب مفصل ست کہ متعلق بہ ہر مد و صدر مد تفصیلی ست واین تبویب کہ صورت گرفتہ است وترتیب حسابات کہ کسوت تدوین پذیرفتہ نتیجہ بیدار مغزی آقائے نعمت ماست کہ ہر کار را باصولش مے پسندد۔ شایستہ خیالان فرنگ وروشن دماغان باہوش ہنگ ہم فی زماننا ہمین گونہ انتظام را در فرمان روائی خود پسندیدہ اند۔

آئین انتظام مال طرفہ ماجراست کہ این حدیقۂ چمنستانِ ریاست در اصول انتظام کار وکشت

رعایا علی الرغم پیشینیان بر طریقے عمل پیراست که ساده نگاهان روزگار اولو العزمیش را باعث انحطاط خراج دانند و به نکته حقیقت نه مے رسند که اصول انتظامش منجر بر استواری فارغ البالی رعایاست که شیخ شیراز گوید

	رعیت چو بیخست سلطان درخت		درخت ای پسر باید از بیخ سخت	

فرمان روایان سلف از پیداوار حقیقی حصهٔ خاص بخزانه شاهی میگرفتند و انواع رسوم ہیچو دہڑوائی و محترفه و پٹیات مختلفه بر ذمه رعایا ورائے خراج زمین قائم مے کردند صفحات تاریخ شاهد حال ست و بسیارے از اسناد و فرامین سلف الی الآن مصداق این مقال۔

فرمان روائے ما ممالک محروسه را بمساحت اراضی و تشخیص حیثیت آن باعتبار محاصل ده ساله ماضی بآئینے مشخص کرده است و بجدے در تعین حدود در قبهٔ مقبوضهٔ قابض پے برده که دہقانان ملک حلقهٔ امتنانش بگوش کشیده اند و از مخمصه ہائے بوقلمون فارغ البال در ظل عاطفتش آمده غیر از خراج زمین چیزے دیگر بر ذمهٔ شان باقی نمانده۔

زر نقد که برفی بگه یا ایکر بنام دہاره اراضی مقرر ست نسبت آن با اصل محاصل زیاده از سدس نیست۔ اگر باران نه بارد مراعات خاص بار رعایا ملحوظ دارد و بمعافی یک ساله و آبرسانی مطالبه و عطائے تقاوی و غیر ذلک رعایت ہا بکار مے آرد۔

وصول زر مالگزاری را وقتش بدین وسعت مقرر ست که مزارع از محاصل اراضی خود متمتع شده خراج ذمگی را ادا می کند اگر مطالبه شاہی بیباق نه شود در تصفیهٔ آن رعایت ہای خاص میکنند و اگر نوبت به ضبطی جائداد مزارع رسد استثنای بسیارے از ضروریاتش جائز فرموده اند

بهترین صفت این انتظام مجوزه آن ست که حکمران ما قول و قرار خود را با مزارع نگاه میدارد و نفع و نقصان کاشتکاران را از آنِ خود می شمارد۔

نتیجه همین اصول صحیحت که رقبه مزروعه و آبادی ملک روز افزون ست و رعیت به خوش حالی ممنون۔

ابواب غیر مستقل را بر سبیل هراج به مستاجر میدهند و به وصول قسط واری منت گزارش می نهند

تقسیم ممالک محروسه اش بر چار حصص قائم ست که هر حصه را صوبه نامند۔ و هر صوبه اش باعتبار حدود اراضی تفریقی خاص دارد و هر تفریقش بضلع موسوم ست و هر یک ضلع با تعلقاتی چند مخصوص ست و در هر تعلقه بتعداد مقرره مواضع و قصبات را شامل کرده اند۔ نگران هر موضع و قصبه شخصی ست که مقدم یا پٹیل نام دارد و پٹواری که عبارت از محاسب موضع باشد شریک اوست۔ هر تعلقه را تحصیلدارے و هر ضلع را تعلقه دارے و هر صوبه را صوبه دارے مقرر است و هر یکے را علی سبیل الترتیب ضابطۀ مشتهر که عملش محتوی بر آنست۔ صوبه داران هر چهار صوبه به تحت مدار المهام ریاست کار می کند و سلسله مراسلت و مکاتبت را بمعتمدے خاص کرده اند که معتمد صیغه مال نامش نهند۔ هر فرد رعیت را از حکم ماتحت بدرجه مافوق اختیار مرافعۀ آن داده اند و سلسله این تا به وزیر اعظم رساند که همین ذات معتمش را مدار المهام سرکار نامند فرمان روای خجسته خصال قناعت بر همین انتظام مال نمیکند که اقتدار اعظمش بر حکم آخرۀ وزیر اعظم هم نگران است بارک الله وطوّل عمره

دکن چون نگیرد بهارے چنین	که دادش خدا شهریارے چنین

وزیرش چنان جان نثاری کند		عرق ریزیش آبیاری کند	

فہرستیکہ بذیل میکشم نتیجۂ تقسیم حدود ارضی ملک ست ۔ وتفصیل اجمال بیان مصنّف ۔

صوبۂ اورنگ آباد

نشان سلسلہ	نام ضلع	نام تعلقہ	تعداد مواضع	کیفیت دیوانی و جاگیر	
۱	ضلع اورنگ آباد	اورنگ آباد	۱۷۴	دیوانی	جملہ ضلع اورنگ آباد انتظامات خاص دیوان ریاست متعلق
۲	″	جالنہ پور	۱۵۹	″	
۳	″	خلد آباد	۳۴	صرف خاص	
۴	″	سلوڑ	۵۲	″	
۵	″	گنگا پور	۲۰۴	دیوانی	
۶	″	انبڑ	۱۹۲	″	
۷	″	دیجا پور	۱۳۹	″	
۸	″	کنڑ	۱۹۲	″	
۹	″	بہوکردن	۱۷۵	″	
۱۰	″	پٹن	۱۶۹	″	
۱	ضلع پربہنی	پربہنی	۱۵۰	″	
۲	″	بسمت	۲۱۲	″	
۳	″	کلمنوری	۲۱۴	″	

نمبر	ضلع	تعلقہ	تعداد	قسم	کیفیت
۴	پربھنی	ہنگولی	۲۰۷	دیوانی	[illegible]
۵	"	جنتور	۲۸۶	"	
۶	"	پاتھری	۱۵۴	"	
۷	"	پالم	۱۲۳	صرف خاص	
۱	ضلع بیڑ	بیڑ	۱۶۶	دیوانی	[illegible]
۲	"	منجھلے گانوں	۱۵۶	"	
۳	"	مومن آباد	۲۰۱	"	
۴	"	آشٹی	۱۲۵	"	
۵	"	گیورائی	۱۳۶	"	
۶	"	پاٹودہ	۷۱	صرف خاص	
۱	ضلع ناندیڑ	ناندیڑ	۱۹۷	دیوانی	[illegible]
۲	"	حدگانوں	۱۸۰	"	
۳	"	بلولی	۱۲۰	"	
۴	"	ڈگلور	۱۷۱	"	
۵	"	قندہار	۱۹۸	"	
۶	"	مدہول	۱۹۸	"	

صوبہ گلبرگہ شریف

۱	ضلع گلبرگہ	گلبرگہ	۱۹۵	دیوانی	جملہ محاصل ضلع گلبرگہ شریف خالص علاقہ دیوانی [illegible]
۲	"	اندولہ	۱۳۱	"	
۳	"	چنچولی	۹۸	"	
۴	"	سیڑم	۹۳	"	
۵	"	کوڑنگل	۱۳۱	"	
۶	"	شاہ پور	۱۱۵	"	
۷	"	شوراپور	۱۴۳	"	
۸	"	یادگیر	۱۲۵	"	
۱	ضلع رائچور	رائچور	۱۷۱	"	جملہ محاصل ضلع رائچور خالص علاقہ دیوانی [illegible]
۲	"	عالم پور	۴۷	"	
۳	"	دیوزرگ	۱۸۴	"	
۴	"	مانوی	۱۶۴	"	
۵	"	لنگسگور	۱۴۰	"	
۶	"	گنگاوتی	۱۱۸	"	
۷	"	سندھنور	۱۳۹	"	
۸	"	کشتگی	۱۷۶	"	
۱	ضلع عثمان آباد	عثمان آباد	۷۰	صرف خاص	

۲	ضلع عثمان آباد	کلم	۱۳۹	صرف خاص	[illegible]
۳	//	تلجاپور	۱۳۰	دیوانی	
۴	//	اوسہ	۱۱۰	صرف خاص	
۵	//	پرینڈہ	۱۲۱	//	

صوبۂ گلشن آباد میدک

۱	ضلع عادل آباد	عادل آباد	۳۹۰	دیوانی	[illegible]
۲	//	سرپور	۳۹۱	//	
۳	//	راجورہ	۱۱۰	//	
۴	//	نرمل	۱۴۱	//	
۵	//	چنور	۱۲۰	//	
۶	//	لکشٹی پیٹھ	۱۲۷	//	
۷	//	ماہور	۱۵۶	//	
۸	//	جنگانون			
۱	ضلع نظام آباد	نظام آباد	۷۸	//	[illegible]
۲	//	بودہن	۹۷	//	
۳	//	آرمور	۱۳۴	//	
۴	//	کاماریڈی	۱۱۸	//	

۵	نظام آباد	بلار یڈی	۹۵	دیوانی	
۱	ضلع میدک	کلبگور	۸۱	دیوانی	جملہ محاصل ضلع میدک خالص علاقہ دیوانی [illegible]
۲	"	میدک	۱۰۰	"	
۳	"	اندول	۱۳۱	"	
۴	"	باغات	۸۱	"	
۵	"	سدی پیٹ	۱۳۴	"	
۱	ضلع محبوب نگر	محبوب نگر	۱۳۲	"	جملہ محاصل ضلع محبوب نگر خالص علاقہ دیوانی [illegible]
۲	"	پرگی	۱۱۴	"	
۳	"	کمبتل	۱۴۰	"	
۴	"	کلواکرتی	۹۹	"	
۵	"	ناگر کرنول	۱۱۲	"	
۶	"	امراباد	۶۷	"	
۱	ضلع بیدر	بیدر	۹۱	"	جملہ محاصل ضلع بیدر خالص علاقہ دیوانی [illegible]
۲	"	کاراموتگی	۱۱۷	صرف خاص	
۳	"	اودگیر	۱۲۳	دیوانی	
۴	"	راجورہ	۱۹۰	"	
۵	"	نلنگہ	۱۳۲	"	

صوبۂ ورنگل					
۱	ضلع ورنگل	ورنگل	۱۲۳	دیوانی	[illegible]
۲	"	محبوب آباد	۱۳۸	"	
۳	"	کھمم مٹھ	۱۴۳	"	
۴	"	پاکھال	۱۴۰	"	
۵	"	کلور (مدہرہ)	۱۳۵	"	
۶	"	ایلندا پہاڑ	۴۴	"	
۷	"	پالونچہ	۵۲	"	
۸	"	پٹی ایٹونا کارم (تاڑواری)	۱۵۵	"	
۱	ضلع کریم نگر	کریم نگر	۱۴۳	"	[illegible]
۲	"	جمی کنٹہ	۱۱۷	"	
۳	"	سلطان آباد	۱۲۰	"	
۴	"	جگتیال	۱۷۸	"	
۵	"	سرسلہ	۱۵۴	"	
۶	"	مہادیو پور	۱۳۷	"	
۷	"	پرکال	۱۳۹	"	

۱	ضلع نلگنڈہ	نلگنڈہ	۱۵۷	دیوانی	[illegible]
۲	"	سوریاپیٹھ	۱۷۳	"	
۳	"	چریال	۱۵۴	"	
۴	"	کوداڑ	۱۰۰	"	
۵	"	مریال گوڑہ	۱۵۳	"	
۶	"	دیورکنڈہ	۱۸۷	"	
۷	"	بہونگیر	۱۲۰	"	

تقسیم حدود اراضی ممالک محروسہ اش کہ باغراض رفاہ رعایا صورت گرفتہ است نتیجۂ حسن التفات آن عالی نعمت است ـ کہ توجہش ہر لحظہ مبذول حال رعیت است ـ وزیر اعظمش سر سالار جنگ اول بنائی کہ در ضلعبندی ملک نہادہ بود دلی نعمت ما بہ تکمیل آن پرداخت وشمول وخروج دیہات وتقسیم تعلقات را در اضلاع متعلقہ علی محلہ ساخت تا عامہ رعایاے ملک را بلحاظ مستقر حکام سررشتہاے مختلفہ سہولتے بدست آید وحکام نگران را کیفیت احوال رعایا بہ آسانی کشاید ـ

حکمرانان سلف تقسیم ملک را بطرز دیگری پسندیدند وبمالگذاری حضور حصۂ خاص را سرکاری نامیدند ودر ہر یک سرکار پرگنہ ومحال را قائم کردہ انتظام آن را بہ سردیسمکھہ وسردیسپانڈیہ ودیسمکھہ ودیسپانڈیہ سپرد فرمودند ـ اصول انتظام شان در اکثر حصص ملک بر تعہد قائم بود وبجائیکہ از انتظام امانی کار می گرفتند بمعاوضہ مصارف انتظامی بر فی روپیہ محاصل یک ونیم آنہ میگذاشتند پیمایش پختہ وتشخیص حقیقی اراضی را معیارے ورعایا را از حقوق اراضی سرکارے نبود ـ بیدخلی

کاشتکاران از مقبوضات خود شان بهر حیله که می خواستند میکردند و بامید منفعت خود اراضی را بزرع
بهم می سپردند - اصول انتظام رعیت داری شان موسوم به انتظام بٹائی و تعین حصه سرکار در پیداوار
منحصر بر خود رائی - از صفحات تاریخ می کشاید که مدار آئین انتظام شهنشاه اکبر بر قوانین تودرمل بود
که هر یک کار را بر تخمینه و اندازه می گرفتند - متصدیان دفتر را دخلی کلی درین کار ها حاصل بود که یک
حصه ملک را باندازه محاصل ده هزار به امیری می سپردند - مفوض علیهش با وجود گنجائش کم
به پریشان حالی بسر می برد و این تفویض تحویل را ذریعه بربادی خود می شمرد تا آنکه کار پیمائش از عهد
ابتدا اگر از جریب رسنی می گرفتند و پس از آن جریب چوبین سر برافراشت و اراضی محاصلی یک کرور
تنکه را به کاشتکاری معتبری دادند که کروری نام داشت و ازو اقراری گرفته میشد که در سال
آینده رقبه غیر مزروعه را هم به تحت مزروعه در آرد و محاصل اراضی را بر حوالتی نگذارد -
اهل تاریخ اعتراف این کرده اند که ازین انتظام سرسری آثار سرسبزی ملک پیدا نشد و از مظالم
کروریان - کاشتکاران ملک را بجز بربادی خود شان ثمره بدست نیامد و نوبت بفروختن اولاد شان
رسید - فاعتبروا یا اولی الابصار - تعداد فراری بر قولی رعایا تفوق داشت - همدران زمان سنجیده سخن
از خاصان بارگاه صورت حال را بر صفحه تاریخ گذاشت

در نظر عبرت مرد لبیب را
مار دو سر به که طناب جریب

در زمانه اورنگ زیب انتظام مالگزاری دکن را
برای مرشد قلی خان خراسانی سپردند که بدیوانی دکن تحت خود را برین انتظام ابدی برگماشته بود
گویند که در هر کار جز رسی را بکار برده بقاعده بٹائی چهارم حصه پیداوار به سرکاری سپرد و به تعین
نرخهای اراضی هم سعی بلیغ بکار میبرد - مقدم دیهی که الی الآن بنام پٹیل مالی قائم است مقرر کرده اوست

صاحب مآثر الامرا برخے از حالاتِ آن می نویسد ولیکن واقعاتیکه از اوراق تاریخ بدست می آید تمثال آن مینماید که در ہیچ زمانهٔ سلف اینگونه فراغبالی نصیب رعایاے ملک نبود که در عہد آقاے نعمت ما چشم دید مصنف این کتاب ست وچرا نباشد که ہر منصوبه ضمیر و تعمق فکرش لاجواب ست۔

آئین انتظام معدلت | انتظام عدالتش بر دو حصه منقسم ست ۔ یکی سیاست مدن ست۔ و دیگری فصل خصومات ۔ اولینش را باصطلاح ملک فوجداری نامند ۔ وآخرینش را دیوانی ۔

دفتر اعلای این ہر دو در دار السلطنت دکن عدالت العالیه ممالک آصفیه نام دارد که محکمه ایست مماثل ہائی کورٹ مشتمل بر اراکین متعدده که صدارت آن بمیر مجلس موسوم ۔ کارپردازانش بر دو نوع کار می کنند ۔ (۱) جلسهٔ منفرده (۲) جلسهٔ متفقه ۔ اما اجلاس منفرده از براے کار ابتدائی بالاے اقتدار حکام ماتحت و سماعت مرافعه نظار عدالتست ۔ و اجلاس متفقه مرافعه اجلاس منفرده را مجاز سماعت ۔ این محکمهٔ عالیه را باقتدارات وسیع با معین المهامی متعلق کرده اند که به تحت مدار المهام سلطنت اوست و امضاے احکام سرکار و مراسلت را بمعتمدے خاص سپرده اند که متعلق از ہر دوست ۔

سلسلهٔ تحتانی عدالت العالیهٔ سلطنت آصفیه علی سبیل الترتیب ست که بر ہر یک صوبه نظامتے و بر ہر ضلع و تعلقه عدالتے قائم ۔ در بعض حصص از براے کارہاے دیوانی حاکمے خاص مقرر کرده اند که صدر منصف نام دارد و در بعض حصص اقتدارات عدالت را بمددگاران تعلقدار سپرده اند که فرائض خدمت را بجا آرد و علی ہذا القیاس در ہر تعلقه تقسیمے در منصفین عدالت و تحصیلداران مال ست و حصهٔ از اقتدارات فوجداری در ہر یک ضلع و تعلقه نصیب افسران مالگزاری تمین منوال

از برائے دار السلطنت ہم سیاست و فصل خصومات را جداگانہ دفتر است و بنوعیت ہائے
خاص مخصوص شرع محمدیہ دفترے موسوم بدار القضا است ۔

نفاذ حکم قصاص بدست قدرت والی دولت باشد و محتاج منظوری اعلیٰ حضرت کہ روئدادش را
وزیر اعظمش بترتیب آرا نظار ماتحت و تصحیح مجلس عالیہ عدالت بملاحظۂ اقدس مے گذارد و بر تعمیل حکم
قضا شیم قاتل را بکیفر کردارے سپارد ۔

استحکام حکم عدالت و توسیع ذرائع نصفت مخصوص از عہد مبارک اوست و اشاعت قوانینے
مذاق رعایا درین باب منحصر بدوست کہ بنفس نفیس ہم اصول معدلت را می پسندد و دائما میان ہمت باشاعت
آن می بندد ۔ فردے از خاصان بارگاہش دم از استثنا نمے زند و بر مستثنی را بحفظ مراتب حلقہ بگوشش
می فگند تعمیل احکام عدالت را بر حاشیہ بوسان ہم روا دارد و ملزم پناہ گیر بارگاہش را علیٰ رؤس الاشہاد
بعدالت می سپارد جزاکم اللہ فی الدارین خیرا کثیرا ۔

ولی نعمتم جان نوشیروان ست	کہ نازد بر عہد فرخندہ مہد
سزد گر بدورش بنازد ولا	کہ سعدی بدوران بوبکر سعد

آئین حفاظت جان و مال خلایق

شحنہ ملکش را از زمانہ پیشین شہرتہا ست و لیکن چشم بینا می نگرد کہ زمانہ
سلف را با زمانہ حال تفاوت از کجا تا بکجاست گویند کہ کوتوالان ریاستش در عہود ماضیہ بدار و گیر رعایا بالکلیہ قید کلی داشتند
و بمانامت اقتدار شاہی شہرتے ۔ ولیکن درین زمان مسعود چشم نظار عدالت بر ہر قدم نگران ست
و این صیغہ را از اقتدار حاصلہ پا بیرون گذاشتن گران ۔ مقدمات خاص را دفتر دست اندازی
کوتوالی قرار دادہ اند و فہرسے بدست رعایا نہادہ تا عامہ خلایق را ہم چارۂ کار درست باشد کہ ہر کس

و خلاف ورزیہا از عدالت چارہ جوئی سازد۔ و در مقدماتیکہ کوتوالی را اقتدار دست اندازی حاصلست مدتے معین کردہ اند کہ ملزم را بیش ازآن در حراست نہ نہند۔ با این ہمہ پابندیہاے سخت شحنہ ملکش کہ کوتوال نام دارد بحفاظت جان و مال خلایق آن گونہ کامیاب و بیدارست۔ و بسراغ آری واردات آنسان باخبر دارد کہ رعایا بجمیع وجوہ مامون و مصئون ست۔ و نتیجہ تفتیش در صدد ارتکاب از ہشتاد و پنج افزون۔ ہمدرین صیغہ انسداد ٹھگی و ڈکیتی را انتظامی خاص ست و بمقاصد تفتیش خفیہ۔ تعدادے مخصوص۔ در ہر حصہ دار السلطنۃ۔ و در ہر موضع ممالک محروسہ تعدادے کافی از افراد این سررشتہ منقسم ست و ہر یکے را حلقۂ و نمبرے خاص ملتزم۔ لباس مخصوص شان نشان می دہد کہ اینہا صبح تا شام باداے فرائض مشغول اند۔ و افسران شان بذرائع مختلفہ گشت می زنند کہ توجہ شان بشایستگی انتظام مبذول۔

عدیل کوتوال دار السلطنۃ بر اضلاع ممالک محروسہ ناظم کوتوالی اضلاع نام دارد و تحت انتظامش بر ہر صوبہ مددگارے قیام دارد۔ چنانکہ در دار السلطنت بر ہر سمت سرکردۂ مقرر ست۔ و از براے ہر یک ضلع نظامت این صیغہ را بہ تعلقدار مال سپردہ اند و بامداد شان عہدۂ خاص بنام مہتمم ضلع قائم کردہ۔ و ہمانند آن در دار السلطنت تقرر صدامینان متعددہ بہ تحت ہر یک سرکردہ۔ و بہ ماتحتی شان بلحاظ تقسیم حد و دواضی تعدادے کافی از امنا و جمعداران و اولہ امنا و افسری متعلقہ تنہم ر است۔ و بہ تحت ہر یک امین چہ در بلدہ و چہ در اضلاع بمقامات خاص مستقر جمعیت کوتوالی ست کہ باصطلاح ملکی تہانہ و ناکہ نام دارد۔ بر ہر یک تہانہ جمعدارے و بامدادش دفعدارے با جوانانے چند متعین۔ کہ او ذمہ دار حلقۂ متعلقۂ خود باشد

کہ شب و روز از واقعات و وارداتِ حدود خود خبر دارد و ہمت بر تفتیش و دفع ارتکاب میگمارد
این ہمہ ذرائع کہ متعلق بہ حفظ جان و مال رعایاے این ملک را حاصل ست جز نتیجہ
بیدار مغزی و امن پسندی ولی نعمت ما دیگرے نیست کہ در ہیچ یک عہد ماضیہ این بسط و ضبط
و ہمچو انتظام سترگ و انضباط بزرگ نصیب رعایا نبود ۔ نظامت اعظم این سررشتہ را بہ معین
المہامی سپردہ است کہ مافوق کوتوال و ناظم اصلاعش مشغول بکارست ۔ و بالاے اقتدارش
مدار المہام دولت باقتدار حاصلہ خود کارگزارست ۔ ذات ستودہ صفات والی سلطنت اقتدار
شاہی را ہم بدست دارد ۔ و بر محل و موقعش استعمالش ہم بروے کار آرد ۔ روزے نباشد
کہ از امور جزئی و کلی این سررشتہ خبر نگیرد و انتظامے بمناسبت ہر معاملہ صورت نہ پذیرد ۔

امن و امانِ خلق بدستِ تو دادہ اند	ہر لحظہ میرسد ز رعایا خبر ترا
جور و جفاز مملکت خیر باد گفت	زیباست در دکن لقب دادگر ترا

آئین انتظام تعلیم بہ تعلیم و تربیت اولاد رعایاے ملک توجہے کہ بکار بردہ است در عہد سابقش
چرا نباشد کہ نظامتے خاص از براے انتظام این صیغہ ہم بہ تحت معین المہام عدالت و امور عامہ
مقرر کردہ است ۔ و صدارت اعظم این صیغہ بہ وزیر اعظم ریاست سپردہ ۔ در دار السلطنت
او بہ تحت ناظم تعلیمات مدارس متعددہ قائم ۔ و در ہر صوبہ و ضلع و تعلقاتش شاخہای تعلیم علی قدر
مراتب منقسم ۔ از براے ہر یک صوبہ افسرے خاص دورہ کنان ست و بر حسن و قبح آن دانا و نگران
تعلیم را مدارج خاص مقرر ۔ و قواعد آن باطلاع خاص و عام مشتہر ۔ معلمانِ ذی
کمال و استادانِ نازک خیال بر مناصب و مراتب خود خدمت بجا مے آورند ۔ و باصلاح اخلاق

وتعلیم تلامذہ سعی بلیغ بکار مے برند۔ در السنہ مختلفہ و فنون متفرقہ سبق می دہند و بر ختم سال طرح امتحان و دریافت نتیجہ محنت خودشان می نہند۔ طلبا ذی سواد و تلامیذ کامل الاستعداد را بالائے مڈل کلاس امتحانے خاص باشد کہ نتیجہ آن متعلق بہ مدراس یونیورسٹیست وافرادے چندرا کہ سند یاب مدارج خاص باشند ہر سال بہ تکمیل تعلیم فنون خاص بہ انگلنڈ و دیگر مقامات معینہ ہم می فرستند و کفالت جمیع مصارف آنہا از خزینہ شاہی می کنند سند یابان فنون را بہ خدمات لائقہ علی محلہ می نوازند۔ در ہر علاقہ ملک تاکید اکیدست کہ کامیابان سر رشتہ تعلیم را در ملازمت سرکاری بر غیر آن ترجیح و تفوق باشد۔ ورائے این انتظام مکملہ امدادے معتدبہ بمدارس خانگی ہم از خزانہ عامرہ میرسد کہ حکم شاہی مؤکد آن ست۔ فرمان روائے ما سیما در انتظام صیغۂ تعلیم از خزانۂ خود زائد از ہفت لک روپیہ ہر سال خرچ می دہد و منتے بر گردن رعایائے عزیز خودنہ می نہد کہ اخلاق عمیمش این را فریضۂ خود میداند

ای ماہر علم حکمرانی		اُستادِ قلم و معانی	
آئین نظام تو سبق برد		بر دفترِ فرّہ کیانی	

آئین انتظام سر رشتۂ طبابت

مسیحای ما کہ دردمندان را دوا ست در ہمدردی رعایا حصۂ فرو نگذاشت۔ حکیمیست کہ حکمتش بیکسان بادیۂ غربت را جان فزاست۔ انتظام صیغۂ طبابت ملکش بآئینے فروغ دارد کہ خاص و عام را وجود ماہرانِ فن و گران بہا آلات و ادوات دائما بگوشۂ عافیت نگہدارد۔ غربا را نہ صرف بہ تشخیص امراض و مداوائے آن مدد کلی میدہند بل ماہرانِ این فن بعطای منزل قیام و مہمانی عام خدمتِ بیمار بجا مے آرند۔ دولتمندان را

ہم ازین استادانِ فن سہولتے کلی شاملِ حالست و بتعیین حق الخدمت شان قانونی مکمل حاصل
در دارالسلطنت دکن نظامت این سررشتہ بافسرے سپردہ اند کہ ناظم طبابت نام دارد
امور انتظامی خارج از اقتدار خود را باقتدار حاکمش معین المہام امور عامہ مے گذارد ۔ نگرانی اعلیٰ
این صیغہ ہم حصۂ وزیرِ اعظم ست ۔ و نگرانی اقتدار شاہی بر کار و بارش ہم مُسلّم ۔ بہ تحت ناظم طبابت
از برائے ہر دو صوبہ نظارتے متعین ۔ و برمستقر ہر صوبہ و ضلع و تعلقہ دواخانۂ خاص بہ تحت
نگرانی طبیبے سند یافتہ مُعیّن ۔ کہ خدمت بیماران مقامی و ما یتعلق بہا بدو تعلق دارد ۔
فرمان روائے ما بمخارج این صیغہ در ہر سال زائد از ہفت لک روپیہ بابین سررشتہ می سپارد
خدایش بسلامت دارد کہ ذاتِ ستودہ صفاتش سراپا ہمدردِ رعایا و برایائے دولت ست
خزانۂ عامرہ اش متکفّل ضروریات حفظان صحت ۔

سکندر نژادان زئیسِ دکن
ہم او جمع اضداد را رہنما ست
خبردار از گرم و سرد زمان
کہ لطف سر دیش چون ماہتاب
بسے از طبیبانِ حاذق مدام
سپاہ ست نگہدار و پوزش پذیر
درشتی و نرمی بہم در بہا است

از پہلوئے حکمت غذا ملون بطن
ہمانے بفضل ست و پیرے برائے
ہمایون بود شہریارے چنان
کہ غصہ گرمیش نقشے بر آب
کمر بستہ در خدمت خاص و عام
چو گفتارِ سعدیؔ روشن ضمیر
چو رگ زن کہ جراح و مرہم نہ است

آئین لوازم عمارت | نقش احسانش بر دل عالمے چنان نشیند کہ بنیاد لوازم عمارت قائم

عالی خیالیست کہ طول بارع فلکرش آسمان پیماست و یک حصہ محدود از محل سرائش موسوم به فلک نماست ۔ سر دفتر را به عمارتے موزون قائم کردہ است و سرکار این صیغہ را به مهندسے کامل سپردہ ۔ انتظام این کار به پیمانہ وسیع می گیرد ۔ و سر منصوبہ اش تا این خجستہ انجام مے پذیرد افسر اعلائے این سررشتہ را چیف انجنیری نامند کہ به تحت حکم معین المهام تعمیرات و مافوق مهتممان اضلاع بکار خودی پردازد ۔ و بالائے اقتدار معین المهام ۔ وزیر اعظم ریاستش سر تفاخر می افرازد ۔ معتمدی خاص از برائے این صیغہ هم مقرر کردہ اند کہ مراسلت و مکاتبت درجہ اعلیٰ بحسن توسط اوست ۔ و امضای احکام و منظوریات معین المهام و مدار المهام متعلق بدوست به تحت چیف انجنیر ۔ بر سر ضلع و و عهدہ دار خاص ذمہ دار ترمیم و تعمیر حلقہ خود باشند کہ نگرانی ذرائع آب پاشی و آب رسانی و درستی شوارع عام اضلاع و تعلقات و نگهداشت پل و مهمان سراہا و دیگر سکانات می کنند ۔ و بامداد شان تعدادی کارپردازان و سوپروئیزران و سرویران کارگزار است و هر یک در حصہ مفوضہ خود مصروف بکار ۔

طرفہ ماجرا است کہ کارپردازانش دریاہا را به بند گرفتہ اند ۔ و بصورت نهری بکار کشت رعایائش سپردہ ۔ این بند آب بهترین یادگار مهندسیت مهد اوست ۔

	بملک مملکت فرخندہ بنیاد		زہے فرمانروائے حیدرآباد	
	زمی بینی فلک او را مکانیست		زمین بارگاهش آسمانیست	
	فراز بام معنی را کمند است		تعالی اللہ کہ جاہ او بلند است	
	کہ سقف آسمان او را شمالے		گرامی منزلت عالی خیالے	

آئین رفاه عامهٔ خلایق

توجهش بر رفاهِ خلایق بمرتبه رسیده که جان و مالِ خود را بخدمت رعایا کشیده ازینجاست که هر فرد بشر را غاشیهٔ اطاعتش بر دوش ست۔ و کهین و مهین سلطنت از احسانِ عمیمِ او حلقه بگوش۔

هر کوچه و برزن از پایه تختِ او بمین همین ابرِ رحمت بآبِ صافی سیراب است و هر حصهٔ ملکش به شوارع عام و لوازم صفائی در هر یک مقام کامیاب۔ حفظانِ صحّتِ خلایق را حکمتِ کاملهٔ اش وسائل کافی بدست آورده۔ و فرایضِ آب و جاروبی و متعلقاتِ آن بگروهے از ملازمینِ خاص سپرده۔ لطفِ عمیمش بر همین قدر ضروریاتِ خلایق قانع نیست۔ بل هواخواهانِ دولت و متلاشیانِ ذرایع سیر و سیاحت را بتفریحِ چمنستانِ دولتش امرے مانع نیست۔ خانه بربادانِ حوادثِ موسم را در ظلِّ عاطفتِ خود می گیرد و عطای معاوضهٔ نقصاناتِ شان را از خزانهٔ شاهی بدل می پذیرد۔ بخشش در دلِ عالمی چرا نباشد که در عهدِ همایونش حوادثِ آسمانی هم دلے را نتواند که بخراشد۔

خانهٔ دلهای ما شد ز لُطف و الطافِ تست
آب و جاروب ز مژگان می کشیم اندر رهت

ای بدست آرندهٔ دلهای ما پاینده باش
ای فروغِ چشمِ ما بر فرقِ عالم زنده باش

آئین انتظامِ صنعت و فروغ تجارت

تجارتِ دولتش همین آزادیِ رعایا روز افزون ست۔ و تاجرانِ ملکش بحسنِ انتظامِ حفاظتِ جان و مال مامون و مصئون۔ در اکثر حصصِ ملک سلسلهٔ ریلوی قائم کردهٔ رائے اوست که فی الحقیقت فروغِ تجارت از اوست۔ بمقاماتے که ازین نعمت بهره‌پذیر شده دیگر ذرایع مختلفهٔ نقل و حرکتِ اموال بآئینے مهیا کرده که رهروانِ منزلِ مقصود را سهولتے کافی

دوانی حاصل ست و ہرکس بکار و بارِ خود دائما شاغل ۔ معیار فروغش از محاصل کرورہ توان فت
کہ کرورگیری نامندش و نرخ قلیلش را از ہمین یک اصطلاح ملکی توان شناخت کہ صیغ خواندش
یعنی بر اصل قیمت مال سر بصید ۔ پنج روپیہ اصلا بیش نیست ۔ کہ مجموعہ آن در ہر سال زائد از پنجاہ
دو لک روپیہ مداخل خزانہ شاہی ست ۔ بسیاری از محصولات سقای کہ مخل فروغ تجارت
بود باصول صحیحہ بر داشت و بانتظام جزئی و کلی این صیغہ دقیقہ فرو نگزاشت ۔ محصول محترفہ
کہ بر حرفت و صنعت ملک قائم بود باقی نماند ۔ پہسکی و دہڑوائی را کہ در حقیقت دیوچہ تجارت
باشد الوداع خواند ۔ کرورگان زمانہ سلف کہ مطلق العنان بودند ۔ حالا بہ تحت نگرانی کمشنر
خاص ملقب بہ مہتمم دا مین اند ۔ و از انکہ مشاہرہ مستقل شان با نرخ محاصل تعلقے ندارد ۔ فروغ
تجارت را مدد معین ۔ صنّاعان چابکدست بدستکاری خود شہرت دارند و بسیاری از مصنوعات
ملکش پسندیدہ دیگر دیار اند ۔ در حصص ملکش کارخانجات متعددہ صورت گرفتہ کہ از آلاتِ آہنی
دودخانی کار می گیرند ۔ و نتیجہ صنعت را بہ ممالک خارجیہ می برند ۔ بسیاری از اقسام مختلفہ پارچہ
وسامانِ برنجی و آہنی و نقرئی و طلائی با آئین بہین ساختہ می شود ۔ ہمرو و مشروع اورنگ آباد
شہرتے خاص دارد ۔ و مصنوعات نقرئی کریم نگر در تارکشی ۔ و اورنگ آباد در گنگا جمنی ۔
و نہنال شاہی بیدہ ۔ وسیلہ ہاے نادیر ۔ وساری ہاے نارایں پیٹھ را خصوصیتی ست کہ از دیگر
بلا دعدیل خود ندارد ۔ صنّاعی آہنی و فولادی ورنگل سیتا کارخانہ شمشیر جنگی کہ در دار السلطنت قائم
است از مغتنمات روزگار ۔ و از مخصوصاتِ این دیار باشد ۔ این تذکرہ اجمالی ست نمونہ از خروار
و نمایشگاہ آصفیہ کہ ہمدرین روزہا صورت گرفتہ نمونہ ترقیات این لیل و نہار ست ۔

ای قدر دانِ صنعتِ عالم ہنر شناس	تمثال ہر کمال ز قدرِ تو جان گرفت
تا نقدِ جان بقیمتِ لطفِ تو بردہ ایم	بازارِ نیک نامیِ ذاتت دکان گرفت
داری بکار و بار تجارت تو بے جہے	تا جنس نا فروش بہای گران گرفت

آئین اشاعت علوم و فنون | از مخصوصات ہمین عہد مبارک ست کہ در حیدرآباد دکن اشاعت علوم و فنون را شہرتے خاص ست۔ سالے نباشد کہ در فنونِ مختلفہ تصنیفات۔ و تالیفات متعددہ اشاعت نپذیرد۔ و مصنفِ آن صلۂ محنتِ خود از خزانۂ شاہی نگیرد۔ بندۂ بے بضاعت ہیچمدان الے الآن بست و دو کتاب در فنون قانون و لغت و سیاق و فلاحت و طبابت و تاریخ ہدیۂ ارباب نظر کردہ ام و نتیجۂ محنتِ خود تا دہ ہزار روپیہ بر سبیل صلۂ تالیفات از سرکارِ خود بدست آوردہ۔ عامۂ رعایای دکن را مذاقِ علم یوماً فیوماً می فزاید کہ کیفیتش از طبع مکرر و سکرر اکثر تالیفات مے کشاید۔

کتب خانۂ آصفیہ کہ قائم کردۂ ہمین فرمان روای ماست وقف خاص و عام است و جویندگان علوم ازین سرمایۂ غیر مترقبہ دائما بکام۔ ذخیرۂ علوم و فنون را صبح تا شام بدست داریم کہ بلا معاوضۂ چیزے اوقاتِ خود را بمشاہدۂ کتب نایاب مے سپاریم۔ سرمایۂ کثیر از خزانۂ شاہی وقفِ این کارست۔ و مصارف مستقل این سررشتہ از برای ہر یک سال اندازہ دہ ہزار

خسرو گیتی نظام الملک آصف جاہِ ما	جامعِ علم و ہنر شیرازۂ بندِ دولت ست
من نمی بینم بر اوراقِ جہان او را مثال	صفحۂ ہستی کتابِ صورتش دار د بدست

آئین نگرانی اوقاف و امور مذہبی | سادہ لوحان تعصب کیش فرمان روای ما را بتسلیم دینداریش

معینِ کفّار نامند ۔ خدا اینہا را بیامرزد کہ کار از تعمق و انصاف نمی گیرند ۔ و نمی دانند کہ خداوند عالمیان این لقب عام را بچہ اصول پسندیدہ است و چرا تخصیصش سر بفرقہ خاص نکشیدہ ۔ از مللِ متعددہ ہیچ ملت و مذہب ذات باری تعالیٰ را مخصوص بہ خود نتواند کرد کہ او خالق ہمہ عالم ست و مخلوق را بااد خصوصیتے متحتم ۔ آئین نگرانی و سرپرستی فرمان روائے ما برہمین اصول صحیح و مستغنی از اعتراض قبیح ست کہ شہنشاہ حقیقی او را بر فرق رعایائش کہ مذاہب مختلفہ شامل ست سایہ گستر فرمودہ است و بہ نعمتِ ظلّ خود ممتاز نمودہ ۔

پشت دوتای فلک راست شد از خرمی　سعدی　تا چو تو فرزند زاد مادرِ ایام را
حکمتِ محض ست اگر لطفِ جہان آفرین　　خاص کند بندۂ مصلحتِ عام را

از ہمین جاست کہ فرمان روائے ما محبوب ہر ملت و مذہب ست ۔ اگر حصہ از خزانہ او وقف مصارف مسجد و درگاہ است ۔ حصۂ دیگرش نصیب دیول و جاترا ۔ اگر جماعتی از مسلمانان ۔ نازپروردِ دولتِ اوست ۔ گروہے از دیگر مذاہب ہم زلہ ربائے خوانِ نعمتِ او ۔ در اصول فرمان روائی و ظلّ اللٰہی بنی نوع انسان را مستحقِ مراعات می شمارد ۔ و اندرین باب خصوصیتے از ملل و مذاہب ندارد ۔ چہ خوش گفتہ ام (ع)

ہر ملت از شعارِ تو منت کشیدہ است　　ہر مذہب از طریقِ تو فیضِ نہان گرفت

چنانکہ نگرانی اوقاف مسلمانان را بصدر الصدور ریاستِ خود گماشت ۔ ہمچنان نگہداشت معابد ہنود را بدست مہاراجہ دہرم ونت گزاشت ۔ مخارج خانقاہ ۔ وعود و گل درگاہ بزرگانِ دین ۔ و مصارف اگرہار دیول و سمادہا و انچہا و مسافرین در طریق عطا یائش مقدم ست

و بانگ وصلوٰۃ مساجد و جرس و ناقوس معابد در لیل و نہار ریاستش ہمدم ۔

وزیر اعظم دولت او مہاراجہ بہادر یمین السلطنت کشن پرشاد ہست ۔ و نواب محی الدین خان تیغ جنگ ۔ امیر کبیر حیدرآباد ۔ بسیاری از آتش پرستان در کار و بار ریاست او بر عہدہ ہای جلیلہ سر تفاخر می افرازند ۔ و گروہے از عیسائیان از خدمات بزرگ ریاست او سرفراز ۔

آئین دربار عام و اعزازات خاص

آئین دربار عامش یادگار پیشینیان او ست ۔ و اصلاح امور جزئیہ از مخصوصات زمان او ۔ بانی حال چار بار در ہر سال حکم دربار عام میدہد و منت دولت دیدار خود بر گردن خاص و عام مے نہد ۔ اوّلین دربارش دربار سالگرہ مبارک باشد دوّمین تبقریب نوروز ۔ و ورای این دربار عیدین ست کہ بحکم قضا شیم صورت پذیرد ۔ از اوّل شام امراء دولت منصبداران سلطنت ۔ و پابندان حلقۂ ملازمت روے بدرگاہش می آورند ۔ و خود را بہ دولتسرایش کہ چو محلہ نام دارد ۔ از سر می برند ۔ این منزلیست رفیع الشان کہ ہمہ حاضرین دربارش را بخود می گیرد ۔ وچون اجماع نمک خوارانش باختتام می پذیرد ۔ ولی نعمت بر مسند شاہی رونق مے افزاید ۔ و جمال جہان آرای خود را بہ جان نثاران خود مے نماید ۔ پس ہمہ حاضرین دربار مرۃً بعد اخریٰ نذر دستی ببارگاہش می گزرانند ۔ و سرمایۂ افتخار حسن قبولش از انامل مبارکش می ستانند ۔ اولین مرتبۂ نذر دربارش وزیر اعظم و معین المہامانش راست و آخرین سلسلۂ نذورش ندما و مصاحبانش را کہ از مخصوصین بارگاہ و مقربین شاہ باشند ۔

انتظام نشست و برخاست و آداب دربارش بہ چوبداران حوصلہ مند مفوض است کہ کار از عقل و ہوش می گیرند و در تقدیم و تاخیر و حفظ مراتب ہر یک از انبوہ کثیر انعام ستائش ها

می پذیرند ـ و جماعتی از افواج قاهره‌اش بر حدِ خود قائم باشد که در بر آمد و برخاست ولی نعمت بقاعدهٔ خویش طبل و طنبور سلامش می نوازد ـ نوکد خدایانِ نمک خوارش را در همین روز همایون خلعت و سرپیچ عطای فرماید ـ و مستحقین خدمت گزار را باعزاز و خطابات حوصله افزاید ـ اما این عطایای بارگاهش مخصوص از دربار گره بندان اوست ـ و استثنا خاص در حصهٔ طالع مندان ـ

فهرستی که برختمِ این بیان هدیهٔ ناظرینِ این اوراق می کنم مخصوص از اهل خطاب عهد میمنت مهد او باشد که از روزِ فرمان روائی اِلی یومنا هذا است ـ

ای مهِ تابنده اوجِ شبستانِ دکن	اهل دربار ترا حکمِ کواکب داده ایم
آب و تابِ کس بچشم ما ندارد منزلت	زانکه در مهتابِ رویت چشم خود بکشاده ایم

فهرست اعزاز خطابات و مناصب

نشان سلسله	نام	خطابات خاندانی	جنگ	دوله	الملک و الامرا	[illegible] وغیره	مناصب و خلعت
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸

(۱) خطابات و مناصب دربارِ حکمرانی ۷ ربیع الثانی سنه ۱۳ هجری

۱	نواب میر لایق علی خان بهادر	.	سالار جنگ	منیر الدوله	.	.	خلعت خاصه ـ خدمت وزارت هفت رقم جواهرات ـ
۲	نواب میر سعادت علی خان بهادر	.	غیور جنگ	شجاع الدوله	.	.	خلعت و جواهرات

۳	راجه راجایان راجه نرہندر بہادر	.	.	.	.	مہاراجه	اصل و اضافه منصب ہفت ہزاری پنجہزار سوار و علم و نقاره و پالکی جہالردار ـ
۴	نواب امام جنگ بہادر	.	.	[illegible] الدوله	.	.	اصل و اضافه منصب چار ہزاری و سه ہزار سوار و علم و نقاره
۵	نواب ظفر جنگ بہادر	.	.	شمس الدوله	.	.	اصل و اضافه منصب چار ہزاری و سه ہزار سوار و علم و نقاره ـ
۶	ہری کشن	.	.		.	راجه ہری کشن بہادر	دو ہزار و پانصدی منصب و یکہزار سوار و علم ـ
۷	میر جهاندار علی	میر جهاندار علی خان بہادر	.	.	.	.	یک ہزار و پانصدی منصب ـ و پانصد سوار و علم
۸	آغا مرزا بیگ	آغا مرزا بیگ خان بہادر	[illegible] جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب ـ و یکہزار سوار و علم ـ
۹	مولوی حافظ انور	مولوی حافظ انور خان بہادر	[illegible] نواز جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب ـ و یکہزار سوار و علم
۱۰	مرزا نصر احمد	مرزا نصر احمد خان بہادر	دولتیار جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و یکہزار سوار و علم

۱۱	میر ریاضت علی	میر ریاضت علیخان بهادر	.	.	.	.	یک هزاری منصب
۱۲	میرزا محمد علی بیگ	مرزا محمد علی بیگ خان بهادر	.	.	.	.	یک هزاری منصب
۱۳	مولوی محمد انوار الله	مولوی محمد انوار الله خان بهادر	.	.	.	.	یک هزاری منصب
۱۴	وحید منور خان	وحید منور خان بهادر	.	.	.	.	یک هزاری منصب
۱۵	گردهاری پرشاد بهادر	.	.	.	.	راجه گردهاری پرشاد بهادر	یکهزار پانصدی منصب و پانصد سوار
۱۶	میر غضنفر علی عرض بیگی	میر غضنفر علیخان بهادر	توپی جنگ	.	.	.	دو هزاری منصب یکهزار سوار و علم
۱۷	میر حشمت علیخان	میر حشمت علی خان بهادر	.	.	.	.	دو هزاری منصب یکهزار سوار و علم
۱۸	میر منور علی	میر منور علیخان بهادر	.	.	.	.	دو هزاری منصب یکهزار سوار و علم
۱۹	حکیم وزیر علی	حکیم محمد وزیر علیخان بهادر	.	.	.	.	یک هزاری منصب

(۲) خطابات و مناصب دربار نوروز ۲۳ جمادی الاول سنہ ۱۳۰۱ ہجری

۱	میر وزیر علی	خانی بہادری	برقرار جنگ	آصف یار الدولہ	آصف یار الملک	.	نہ ہزاری منصب ہشت ہزار سوار از آنجملہ چہار ہزار یک اسپہ و چہار ہزار سوار دو اسپہ۔ علم و نقارہ و پالکی جہالردار
۲	منیر الدولہ	.	.	.	مختار الملک	.	ہفت ہزاری منصب و چار ہزار سوار۔ علم و نقارہ و پالکی جہالردار
۳	شجاع الدولہ	.	.	.	منیر الملک	.	ہفت ہزاری منصب و چار ہزار سوار۔ علم و نقارہ و پالکی جہالردار
۴	سعید الدولہ	.	.	.	سعید الملک	.	سہ ہزار و پانصدی منصب۔ دو ہزار و پانصد سوار۔ علم و نقارہ و پالکی جہالردار۔
۵	محمد علی	خانی بہادری	.	.	.	.	یک ہزاری منصب۔ مہتمم تقسیم منصبداران
۶	صارم جنگ	.	.	عزیز الدولہ	.	.	سہ ہزاری منصب۔ دو ہزار سوار۔ علم و نقارہ۔ بخشی۔
۷	مستحکم جنگ	.	.	محبوب یار الدولہ	.	.	سہ ہزاری منصب دو ہزار سوار علم و نقارہ

۸	اکرام جنگ	.	.	بدر الدولہ	.	.	سہ ہزاری منصب دو ہزار علم و نقارہ
۹	امتیاز الدولہ	.	.	-	قیام الملک	.	چار ہزاری منصب۔ سہ ہزار سوار علم و نقارہ۔ پالکی جھالردار۔
۱۰	میر تہور علی	خانی بہادری	محتایار جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب۔ یک ہزار سوار و علم۔
۱۱	میر آصف علیخان بہادر	.	محبوب یار جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب۔ یک ہزار سوار و علم۔
۱۲	سردار دلیر جنگ	.	.	سردار الدولہ	.	.	سہ ہزاری منصب و یک ہزار سوار و علم۔
۱۳	مرزا محمد علی	خانی بہادری	شجاعت شعار جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و پانصد سوار و علم۔
۱۴	مرزا علی محمد	خانی بہادری	معتمد جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و یک ہزار سوار و علم۔
۱۵	میر اکبر علیخان بہادر	.	اکبر جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب یکہزار سوار و علم
۱۶	میر محمد علی	خانی بہادری	.	.	.	.	یک ہزاری منصب
۱۷	اکرام اللہ خان	=	نواب یار جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب پانصد سوار و علم
۱۸	گجانن پرشاد	.	.	.	راجہ بہادر		دو ہزاری منصب پانصد سوار و علم

۱۹	حکیم فیض اللہ	خانی بہادری	افضل الحکما	.	.	.	یکہزار پانصدی منصب
۲۰	ایسری پرشاد	.	.	.	راجہ بہادر	.	یکہزاری منصب و پانصد سوار و علم
۲۱	مولوی محمد عبید الحق	خانی بہادری	.	.	.	.	یک ہزاری منصب
۲۲	سوامی راو	.	.	.	راجہ	.	یک ہزاری منصب
۲۳	مرزا محمد علی بیگ خان بہادر	.	افسر جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و یکہزار سوار و علم
۲۴	حکیم وزیر علی خان بہادر	.	سلطان الحکما	.	.	.	یک ہزار و پانصدی منصب
۲۵	حکیم مرزا علی	خانی بہادری	حکیم الحکما	.	.	.	ایضاً
۲۶	مولوی سید حسین	علی یار خان بہادر	مؤتمن جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و پانصد سوار و علم۔
۲۷	مولوی مہدی علی	خانی و بہادری	منیر نواز جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و پانصد سوار و علم
۲۸	سید کلیم اللہ خان بہادر	.	قادر جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و یک ہزار سوار و علم۔

(۳۳) خطابات و مناصب دربار عید الفطر سنہ ۱۳۰۱ ہجری

۱	اعتماد جنگ	.	.	صمصام الدولہ	صمصام الملک	.	نہ ہزاری منصب ہشت ہزار سوار منجملہ آن چار ہزار یک اسپہ چار ہزار دو اسپہ علم و نقارہ

							و پالکی جھالردار ۔
۲	نظام یار جنگ	.	.	نظام یار الدوله	حسام الملک	.	چهار هزاری منصب سه هزار سوار
					خانخانان	.	
۳	میر نواز حسین خان بهادر	.	صف شکن جنگ	شیر الدوله	فخر الملک	.	″ ″
۴	وحید منو خان بهادر	.	تهور جنگ	.	.	.	دو هزاری منصب یکهزار سوار و علم
۵	احمد یار جنگ	.	.	تمقام الدوله	.	.	سه هزاری منصب یکهزار سوار و علم
۶	مسلم جنگ	.	غالب جنگ	لائق الدوله	.	.	ایضاً
۷	محمد معز الدین	محمد معز الدین خان بهادر	معز یار جنگ	.	.	.	حسب نمبر ۴
۸	معین الدین خان بهادر	.	اقبال یار جنگ	.	.	.	ایضاً
(۴) خطابات و مناصب دربار سالگره مبارک ۱۳۰۲ هجری							
۱	مولوی دلیل الدین	دلیل الدین خان بهادر	احترام جنگ	.	.	.	ایضاً
۲	شوکت جنگ	.	.	حسام الدوله	.	.	سه هزاری منصب یکهزار سوار و علم
۳	حکیم شمس الدین	شمس الدین خان	شمس الحکما	.	.	.	حسب نمبر ۱
۴	عوض باللیل	جان نثار خان	.	.	.	.	یکهزاری منصب
۵	غالب بن ناصر	خانی بهادری	مدبر جنگ	.	.	.	حسب نمبر ۱
۶	مولوی مشتاق حسین	مشتاق حسین خان بهادر	انتصار جنگ	.	.	.	ایضاً

۷	محسن	خان بہادری	برق جنگ	.	.	.	ایضاً
۸	محمد ولی الدین	محمد ولی الدینخان بہادر	وقار جنگ	.	.	.	ایضاً
۹	میر جعفر حسین	میر جعفر حسین خان بہادر	زنگین صف جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۰	میر جہاندار علی	میر جہاندار علیخان بہادر	منور جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۱	خواجہ بہاؤالدین	خواجہ بہاؤالدینخان بہادر	عظام جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۲	میر بہادر علی	میر بہادر علیخان بہادر	سطوت جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۳	میر دادر علی	میر دادر علیخان بہادر	بہرام جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۴	میر فضل علی	میر فضل علیخان بہادر شفائی خان	.	.	.	.	حسب نمبر ۴
۱۵	حسن بن عبداللہ	خانی و بہادری	عماد نواز جنگ	.	.	.	حسب نمبر ۱
۱۶	سیر نواس راؤ	.	.	.	.	راجہ سیر نواس راؤ بہادر	حسب نمبر ۱

(۵) خطابات و مناصب معطیہ ۱۹ ربیع الثانی سنہ ۱۳۰۲ ہجری

۱	بشیر الدولہ بہادر	.	.	.	عمدۃ الملک اعظم الامرا امیر اکبر آسمانجاہ		منصب ہفت ہزاری و چار ہزار سوار و علم و نقارہ و پالکی جہالردار۔
۲	عسکر جنگ	.	.	آفتاب الدولہ	مشیر الملک	.	سہ ہزار پانصدی منصب
۳	بندہ علی	بندہ علیخان بہادر	ارسطو جنگ	سپہدار الدولہ	.	.	حسب نمبر ۲

۴	عبدالسلام خاں بہادر	.	مقتدر جنگ	.	.	.	
(۶) خطابات و مناصب دربار نوروز ۲۷ رجمادی الثانی سنہ ۱۳۴۰ ہجری							
۱	خورشید الدولہ	.	.	.	خورشید الملک	.	در اصل و اضافہ منصب پنجہزاری۔ و چار ہزار سوار و علم و نقارہ۔ و پالکی جھالردار۔
۲	شمس الدولہ	.	.	.	شمس الملک	.	" " " " " "
۳	محمد کریم الدین	خانی شمشیر بہادر	.	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۴	شہاب جنگ	.	.	مختار الدولہ	افتخار الملک	.	در اصل و اضافہ منصب چار ہزاری و سہ ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۵	بہرام جنگ	.	.	بہرام الدولہ	.	.	در اصل و اضافہ منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۶	منیر نواز جنگ	.	.	محسن الدولہ	محسن الملک	.	در اصل و اضافہ منصب ہزار و پانصدی و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ
۷	سردار دلیر الدولہ	.	.	.	سردار دلیر الملک	.	در اصل و اضافہ منصب سہ ہزار و پانصدی و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ
۸	مؤتمن جنگ	.	.	عماد الدولہ	.	.	در اصل و اضافہ منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ

۹	معظم جنگ	.	.	لطیف الدوله	.	.	داراصل و اضافه منصب سه هزاری و دو هزار سوار و علم و نقاره
۱۰	سید عبدالرزاق	خانی و بهادری	آصف نواز جنگ	.	.	.	منصب دو هزاری و یکهزار سوار و علم
۱۱	مدبر جنگ	.	.	سیف الدوله	.	.	داراصل اضافه منصب سه هزاری و دو هزار سوار و علم و نقاره
۱۲	مولوی محمد صدیق	.	عماد جنگ	.	.	.	داراصل و اضافه منصب دو هزاری و یکهزار سوار و علم
۱۳	الموسی مهدی حسن	خانی و بهادری	فتح نواز جنگ	.	.	.	منصب دو هزاری و یکهزار سوار و علم
۱۴	محمد صدیق منشی	"	جلیل یار جنگ	.	.	.	" " "
۱۵	محمد فصیح الدین	"	.	.	.	.	منصب یکهزاری
۱۶	احمد حسین	"	.	.	.	.	"
۱۷	یاور حسین	"	.	.	.	.	"
۱۸	کپتان میر هاشم علی	"	.	.	.	.	"

(۷) خطابات و مناصب دربار سالگره مبارک ۲۱ ربیع الثانی ۱۳۰۵ هجری

۱	محمد مختار الدین خان	خانی بهادری	نامور جنگ	اقتدار الدوله	سلطان الملک	.	پنجهزاری و چار هزار سوار و علم و نقاره و پالکی جهالردار۔
۲	شمشیر بهادر	.	بهادر جنگ	.	.	.	سه هزاری و دو هزار سوار و علم و نقاره
۳	میر شجاعت حسین	شاه نواز خان	فتح یار جنگ	.	.	.	دو هزاری و یک هزار سوار و علم

۴	سید سردار علی	خانی بهادری	سهراب جنگ	.	.	.	دو هزاری و یک هزار سوار و علم
۵	راجه شیوراج بهادر	.	.	.	.	دهرم ونت	چهار هزاری و دو هزار سوار و علم و نقاره
۶	مختار یار جنگ	.	.	جلال الدوله	.	.	سه هزاری و دو هزار سوار و علم و نقاره ـ
۷	سلطان نواز جنگ	.	.	شمشیر الدوله	شمشیر الملک	.	سه هزار و پانصدی و دو هزار و پانصد سوار و علم و نقاره ـ
۸	ضرغام جنگ	.	.	ضرغام الدوله	.	.	سه هزاری و دو هزار سوار و علم و نقاره ـ
۹	حاجی غلام محمد	خانی بهادری	آسمان یار جنگ	.	.	.	دو هزاری و یک هزار سوار و علم

(۸) خطابات و مناصب بابت سالگره ۲۳ ربیع الثانی سنه ۱۳۰۵ هجری

۱	سلیمان یار جنگ	.	.	علامة الدوله	.	.	سه هزاری و دو هزار سوار و علم و نقاره ـ
۲	رسول یار خان	خانی بهادری	حکیم الحکماء	محی الدوله	.	.	سه هزاری ـ دو هزار سوار و علم و نقاره ـ
۳	تهور جنگ	.	.	اشرف الدوله	.	.	ایضاً
۴	قادر جنگ	.	.	قادر الدوله	.	.	ایضاً
۵	عالم علی	خانی بهادری	ترکتاز جنگ	.	.	.	دو هزاری ـ یکهزار سوار و علم

۶	مولوی چراغ علی	خانی بهادری	اعظم یار جنگ	.	.	.	دو هزاری - یکهزار سوار و علم
۷	مولوی شیخ احمد	״	رفعت یار جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۸	محمد فصیح الدین خان بهادر	.	فیروز یار جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۹	مسیح الدین خان مفتی اول	خانی بهادری	عمدة العلما	محبوب نواز الدوله	.	.	سه هزاری - دو هزار سوار و علم و نقاره
۱۰	خواجه سرور علی	״	اکبر نواز جنگ	.	.	.	دو هزاری - یک هزار سوار و علم
۱۱	محمد وقار الدین	״	بهادر یار جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۱۲	سید باقر علیخان بهادر	عمدة الحکما	باقر نواز جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۱۳	سید علیخان بهادر	.	حمید نواز جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۱۴	صدر الدین	خانی بهادری	شرف یار جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۱۵	محمد مختار الدین	״	جرار جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۱۶	محمد امام الدین	״	.	.	.	.	یک هزاری
۱۷	محمد فرید الدین	״	.	.	.	.	״
۱۸	محمد جمال الدین	״	.	.	.	.	״
۱۹	سید محمد علی	״	صفدر نواز جنگ	.	.	.	دو هزاری یکهزار سوار و علم
۲۰	احمد بن مش	״	قهّار جنگ	.	.	.	״ ״ ״

۲۱	محمد بہاؤالدین	خانی بہادری	بشیر نواز جنگ	.	.	.	دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۲۲	مردہ محمد غفور	اعتماد نواز خان	.	.	.	.	چہار صدی
(۹) خطابات و مناصب دربار سالگرہ مبارک ۲۶ ربیع الثانی ۱۳۰۸ ہجری							
۱	قیام الملک	.	.	.	ممتاز الامرا	.	ہفت ہزاری و شش ہزار سوار و علم و نقارہ و پالکی جھالردار و ماہی مراتب ـ
۲	رفیع الدولہ	.	.		حمید الملک	.	چار ہزاری و سہ ہزار سوار و علم و نقارہ
۳	فتح یار جنگ	.	.	سہام الدولہ	شجاع الملک	.	سہ ہزار و پانصدی و سہ ہزار سوار و علم و نقارہ ـ
۴	مرزا داؤد علی بیگ	خانی بہادری	داور یار جنگ	داور الدولہ	داور الملک	.	سہ ہزار و پانصدی و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ ـ
۵	عماد الدولہ	.	.	.	عماد الملک	.	״ ״ ״
۶	آصف نواز جنگ	.	.	آصف نواز الدولہ	آصف نواز الملک	.	״ ״ ״
۷	انتصار جنگ	.	.	وقار الدولہ	وقار الملک	.	״ ״ ״
۸	سید نواز حسین	خانی بہادری	قیام جنگ	غضنفر الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ ـ
۹	عظام جنگ	.	.	عظام الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ

۱۰	حیدر جنگ	.	.	حید الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۱	قوت جنگ	.	.	قوت یار الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ ۔
۱۲	مقرب جنگ	.	.	مقرب الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۳	میر بشارت علی	خانی و بہادری	آفتاب جنگ	.	.	.	دو ہزاری و یکہزار سوار و علم
۱۴	میر محمود علی	″	احتشام جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۱۵	میر قدرت علی	″	حسام یار جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۱۶	خواجہ ہمایون علی	″	فریاب جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۱۷	خواجہ بہرام علی	″	فیض یاب جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۱۸	سید علیم الدین	″	عظمت جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۱۹	مرزا اسمعیل بیگ	″	اسد یار جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۲۰	مرزا اشرف علی بیگ	″	مظفر یار جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۲۱	مرزا طفیل علی بیگ خان بہادر	.	نادر جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۲۲	میر محمد علی منشی کا	خانی و بہادری	سردار جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۲۳	خواجہ کریم الدین	″	قائم جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۲۴	خواجہ عباد اللہ	″	تیمور جنگ	.	.	.	″ ″ ″

۲۵	مراد حسین	خانی و بہادری	صف شکن جنگ	.	.	.	دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم
۲۶	غلام محمد تقی	〃	لشکر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۷	میر محمد یار	〃	اشرف جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۸	میر عابد علی	〃	صولت جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۹	میر حافظ علی	〃	انتخاب جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۰	احمد حسین خان بہادر	.	تہور جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۱	مولوی مظفر الدین	خانی بہادری	امیر یاور جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۲	مسٹر فرامجی جمشید جی	〃	فرامرز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۳	میر تراب علی	〃	تراب جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۴	میر آفتاب علی	〃	حسین یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۵	میر اکبر علی	〃	حیدر یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۶	مانک پرشاد	.	.	.	.	راجہ و بہادر	〃 〃 〃
۳۷	سدا شیو راو	.	.	.	.	〃	یک ہزاری و پانصد سوار
۳۸	راجیشر راو	.	.	.	.	〃	〃 〃
۳۹	شیو خان	خانی و بہادری	.	.	.	.	یک ہزاری
۴۰	امیر علی	〃	.	.	.	.	〃

(۱۰) خطابات و مناصب دربار سالگرہ مبارک ۲۷ ربیع الثانی سنہ ۱۳۱۱ ہجری

۱	راجہ کشن پرشاد بہادر	.	.	.	.	راجایان راجہ مہاراجہ بہادر	ہفت ہزاری و پنجہزار سوار ـ و علم و نقارہ و پالکی جھالردار ـ
۲	چندا پرشاد	.	.	.	.	راجہ و بہادر	دو ہزاری و پانصدی و یکہزار سوار و علم
۳	راجہ شیوراج دھرم ونت بہادر	.	.	.	.	راجہ راجایان	چہار ہزاری پانصدی و سہ ہزار پانصد سوار و علم و نقارہ و پالکی جھالردار
۴	اشرف الدولہ بہادر	.	.	.	رکن الملک جان نثار خان	.	.
۵	قادر الدولہ بہادر	.	.	.	قادر الملک	.	چہار ہزاری سہ ہزار سوار و علم و نقارہ
۶	راجہ مرلی منوہر بہادر	.	.	.	.	راجہ راجایان مہاراج نوازونت	چہار ہزار پانصدی و سہ ہزار پانصد سوار و علم و نقارہ و پالکی جھالردار
۷	لطیف الدولہ بہادر	.	.	.	لطیف الملک	.	چہار ہزاری و سہ ہزار سوار ـ و علم و نقارہ
۸	جلال الدولہ بہادر	.	.	.	جلال الملک	.	〃 〃 〃
۹	نواب مرزا خان	خانی و بہادری	ناظم یار جنگ	دبیر الدولہ	فصیح الملک بلبل ہندوستان جہان استاد	.	〃 〃 〃
۱۰	نواب محمد شفیع الدین	〃	جسارت جنگ	جسارت الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ

۱۱	معتمد جنگ بہادر	.	.	معتمد الدولہ	.	.	ستہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۲	حکیم محمد حیدر	خانی و بہادری	فلاطون جنگ	عثمان الدولہ افتخار الحکما	.	.	〃 〃 〃
۱۳	گور سہائے	.	.	.	.	راجہ بہادر	دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۱۴	بھگوان سہائے	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۱۵	گردھر راج	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۱۶	لوچن چند	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۱۷	اندر کرن	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۱۸	محمد امام الدین خان بہادر	.	دائم جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۹	محمد جلال الدین خان بہادر	.	صادق جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۰	محمد فرید الدین خان بہادر	.	شہباز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۱	محمد داور الدین خان بہادر	.	داور یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۲	محمد سلطان الدین خان بہادر	.	نظام نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃

۲۳	سید عبد الرشید	خانی و بہادری	سید جنگ	.	.	.	دوہزاری	ویکہزار سوار	و علم
۲۴	محمد جہانگیر بیگ	〃	شہزور جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۲۵	سید امر اللہ	〃	معتضد جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۲۶	محمد حسن الدین	〃	والجاہ نواز جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۲۷	محمد نیاز الدین	〃	محمود نواز جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۲۸	سید محمد کاظم	〃	مشیر جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۲۹	میر جہانگیر علی	〃	جہانگیر یار جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۰	وزارت علی	〃	علی یاور جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۱	خواجہ قدرت اللہ	〃	مستعد جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۲	محمد زارت علی	〃	خورشید جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۳	محمد ابو الحسن	〃	شوکت جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۴	محمد گیسو دراز	〃	ثابت جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۵	محمد اعظم علی	〃	کامیاب جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۶	میر محمد علیخان بہادر	.	معتصم جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۷	راجہ سومیتھر راؤ بہادر	.	.	.	.	مہابلونت	〃	〃	〃
۳۸	حسینی مرزا	خانی و بہادری	مظفر جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۹	فضل علی بیگ خان بہادر	.	انوار جنگ	.	.	.	〃	〃	〃

۴۰	محمد سعیدالدین	خانی وبہادری	تفضل یار جنگ	.	.	.	دوہزاری	دیگہزار سوار	وعلم
۴۱	میر یاور علی	″	یاور جنگ	.	.	.	″	″	″
۴۲	میر کلب حسین	″	محکم جنگ	.	.	.	″	″	″
۴۳	جاں نثار خاں بہادر	.	جاں نثار یار جنگ	.	.	.	″	″	″
۴۴	میر سلطان علی	خانی وبہادری	فطرت جنگ	.	.	.	″	″	″
۴۵	میر تیمور علی	″	مظہر جنگ	.	.	.	″	″	″
۴۶	میر لیاقت علی	″	معین جنگ	.	.	.	″	″	″
۴۷	میر جہاندار علی	.	ارسلان جنگ	.	.	.	″	″	″
	خانی وبہادر								
۴۸	سید سرفراز علی	خانی وبہادری	ضیغم جنگ	.	.	.	″	″	″
۴۹	میر غلام حسین	″	مصطفی یار جنگ	.	.	.	″	″	″
۵۰	میر ممتاز علی	″	ممتاز یار جنگ	.	.	.	″	″	″
۵۱	میر لیاقت علی بیگ	″	عثمان یار جنگ	.	.	.	″	″	″
۵۲	مرزا احمد علی بیگ	″	.	.	.	.		یک ہزاری	
۵۳	مرزا حامد علی بیگ	″	.	.	.	.		″	
۵۴	مرزا محبوب علی بیگ	″		.		.		″	
۵۵	میر لطف علی	″	.	.	.	.		″	

۵۶	میر حسین علی	خانی و بہادری	.	.	.	.	یکہزاری
۵۷	میر لطیف بیگ	″	.	.	.	.	″
(۱۱) خطابات و مناصب سالگرہ مبارک ۷ جمادی الاول سنہ ۱۳۱۲ ہجری اسی روز نواب سردار الامراء مرحوم کو وزارت سرفراز ہوئی							
۱	سرور جنگ بہادر	.	.	سرور الدولہ	سرور الملک	.	منصب چار ہزاری سہ ہزار سوار و علم و نقارہ ۔
۲	محبوب یار الدولہ بہادر	.	.	.	فیاض الملک	.	″ ″ ″
۳	افسر جنگ بہادر	.	.	افسر الدولہ	.	.	سہ ہزاری دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۴	محبوب یار جنگ بہادر	.	.	ناظم الدولہ	.	.	″ ″ ″
۵	راجہ راجان لال منوہر مہاراج نواز ونت بہادر	.	.	.	.	مہاراج آصف نواز ونت بہادر	″ ″ ″
۶	قدیر جنگ بہادر	.	.	قوت یار الدولہ	.	.	″ ″ ″
۷	اسد یار جنگ بہادر	.	.	اسد یار الدولہ	.	.	″ ″ ″
۸	شہامت جنگ بہادر	.	.	امیر الدولہ	.	.	″ ″ ″
۹	راجہ گردہاری پرشاد بہادر	.	.	.	.	محبوب نواز ونت بہادر	″ ″ ″

نمبر	نام						
۱۰	معز یار جنگ بہادر	.	.	نازالدولہ معیزالدولہ	.	.	منصب سہ ہزاری دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۱	شوکت جنگ بہادر	.		حسام الدولہ	.	.	〃 〃 〃
۱۲	میر مبارک علی	خانی بہادر	مظفر جنگ	.	.	.	منصب ہزاری یکہزار سوار و علم
۱۳	میر جہانگیر علی	〃	جہانگیر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۴	مرزا ذوالقدر بیگ	〃	ذوالقدر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۵	مرزا محمد سجاد بیگ	〃	عثمان نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۶	مولوی محمد حمید اللہ	افضل العلما	سربلند جنگ .	.	.	.	منصب دو ہزاری یک ہزار سوار و علم
۱۷	میر لطف علی	خانی بہادر	سرتاج جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۸	میر فیاض الدین علی	〃	قوت جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۹	محمد مہدی حسن	〃	بے نظیر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۰	سید سراج الحسن	〃	امیر یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۱	مولوی حاجی حافظ سید احمد رضا	〃	سکندر نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۲	مولوی وحید الزمان	〃	وقار نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۳	مولوی محمد عبدالعزیز	〃	عزیز جنگ		.	.	〃 〃 〃
۲۴	محمد افضل صاحب	〃	افضل یار جنگ		.		〃 〃 〃
۲۵	محمد علی بیگ	〃	سردار یار جنگ	.		.	〃 〃 〃

۲۶	محمد وزارت	خانی و بهادری	اشرف نواز جنگ	.	.	.	منصب دو هزاری و دو هزار سوار و علم
۲۷	محمد عباس الی اکبر	〃	انتظام جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۸	میر عبدالصمد	〃	فیض جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۹	میر حسن علی	〃	مجاهد جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۰	سری پرشاد	.	.	.	.	راجه بهادر	〃 〃 〃
۳۱	مرزا محمد حمید حسین بیگ	خانی و بهادری	.	.	.	.	منصب یک هزاری
۳۲	مرزا محمد اکبر	〃	.	.	.	.	〃
۳۳	محمد محمود علی	〃	.	.	.	.	〃
۳۴	میر محمد علی	〃	.	.	.	.	〃
۳۵	لاله دین دیال	.	معمور جنگ	.	.	.	دو هزاری و یک هزار سوار و علم
۳۶	محمد حامد الدین حسین	خانی و بهادری	.	.	.	.	منصب یک هزاری
۳۷	سید وزارت علی	〃	.	.	.	.	〃

(۱۲) خطابات و مناصب دربار سالگره مبارک سنه ۱۳۱۶ هجری

۱	میر عثمان علی صاحبزاده خلف شرف الدوله	خانی و بهادری	[illegible] جنگ	شرف الدوله	سید الملک		منصب چار هزاری و سه هزار سوار و علم و نقاره و پالکی جهالردار
۲	میر یوسف علی خلف لائق علیخان عماد السلطنه	〃	سالار جنگ	.	.	.	منصب دو هزار و پانصدی و یکهزار و پانصد سوار و علم و نقاره

۳	عزت یارخان خلف محی الدوله	خانی بهادری	حکیم الحکما	محی الدوله	.	.	منصب سه هزاری دو هزار سوار وعلم و نقاره ـ
۴	میر محمد علیخان بهادر صوبه حیدرآباد	.	سعید جنگ	سعید الدوله	.	.	اصل و اضافه منصب سه هزاری و دو هزار سوار وعلم و نقاره
۵	اکبر جنگ بهادر کوتوال	.	.	اکبر الدوله	اکبر الملک	.	اصل و اضافه منصب سه هزار پانصدی و دو هزار پانصد سوار علم و نقاره
۶	لچهمن راو	.	.	.	.	راجه رای رایان بهادر امانت مند	منصب سه هزاری و دو هزار سوار و علم و نقاره ـ
۷	سید جنگ بهادر	.	.	سید الدوله	.	.	اصل و اضافه منصب سه هزاری و دو هزار سوار وعلم و نقاره ـ
۸	مقرب الدوله بهادر	.	.	.	تهور الملک	.	اصل و اضافه منصب [illegible] هزار پانصدی و دو هزار پانصد سوار علم و نقاره
۹	کهاندی راو	.	.	.	.	راجه راو رنبها بهادر	منصب دو هزار پانصدی و یکهزار پانصد سوار وعلم و نقاره
۱۰	غلام دستگیر فرزند نصرت جنگ	خانی و بهادری	نصرت جنگ	.	.	.	منصب دو هزاری و یکهزار سوار علم و نقاره ـ
۱۱	محمد غیاث خان فرزند شمشیر الملک	"	جانباز جنگ	.	.	.	منصب [illegible] هزاری یکهزار سوار و علم

۱۲	محمد عمر فرزند شمشیر الملک	خانی و بہادری	شمشیر نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۱۳	محمد صالح نبیرہ "	"	سیف نواز جنگ	.	.	.	" " "
۱۴	محمد " "	"	شمشیر یار جنگ	.	.	.	" " "
۱۵	محمد دولت جمعدار سانڈوزی	"	نصیب یاور جنگ	.	.	.	" " "
۱۶	لایق الدولہ بہادر	.	.	غالب الملک	.	.	اصل و اضافہ منصب سہ ہزار پانصدی و دو ہزار پانصد سوار و علم و نقارہ
۱۷	محبوب یار خان فرزند محی الدولہ	"	رسول یار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم۔
۱۸	حمید یار خان فرزند "	"	احمد یاور جنگ	.	.	.	" " "
۱۹	حکیم شفائی خان بہادر	.	شفا جنگ	شفاء الدولہ	.	.	اصل و اضافہ منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۲۰	شیخ مصلح الدین سعدی ناظم عدالت دیوانی بلدہ	"	خسرو نواز جنگ	.	.	..	منصب دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم۔
۲۱	محمد معین الدین فرزند لایق الدولہ	"	ناصر نواز جنگ	ناصر نواز الدولہ	.	.	منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۲۲	محمد عبد اللہ فرزند "	"	افضل نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یکہزار سوار و علم

۲۳	معظم مرزا فرزند داور الملک بهادر	خانی و بهادری	افضل جنگ	.	.	.	منصب دو هزاری و یک هزار سوار و علم
۲۴	احمد علی بیگ خان بهادر	.	نادر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۵	حامد علی بیگ خان بهادر	.	حامد جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۶	محبوب علی بیگ خان بهادر	.	خسرو جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۷	آغا سید علی شوشتری	خانی و بهادری	سلطان العلما	ادیب الدوله	استاد الملک	.	منصب سه هزار پانصدی دو هزار پانصد سوار و علم و نقاره
۲۸	منیر الدین خان معتمد سر خورشید جاه بهادر	〃 〃	سکندر یار جنگ	.	.	.	منصب دو هزاری یک هزار سوار و علم۔
۲۹	امانت راو فرزند کلان راجه سومیسر راو زمیندار ورلکنڈه	.	.	.	راجه بهادر	مها بلونت	منصب ۳ هزاری و دو هزار سوار و علم و نقاره
۳۰	راجه اجیسر راو بهادر فرزند ۲ 〃	.	.	.	.	مهاجسونت	اصل و اضافه منصب سه هزاری و دو هزار سوار و علم و نقاره
۳۱	راجه سداشیو راو بهادر فرزند 〃	.	.	.	.	مهاوندر ونت	〃 〃 〃
۳۲	سید الحسن اکبر فرزند اکبر جنگ	خانی و بهادری	خصوبار جنگ	.	.	.	منصب دو هزاری یک هزار سوار و علم

۳۳	سید اصالت علی اکبر فرزند اکبر جنگ	خانہ بہادری	اصالت جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم۔
۳۴	سید عزیز الدین اکبر فرزند 〃	〃	سبز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۵	سید نجم الدین اکبر فرزند 〃	〃	ملک یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۶	شیخ جلال الدین	〃	سعد جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۷	میر شمشیر علی	〃	قیصر یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۸	محمد فیاض الدین مددگار معتمد صرف خاص	〃	مشرف جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۹	رحمان نیف مددگار دفتر ملکی	〃	رحمان یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۴۰	سید عبداللہ فرزند آغا سید علی شوشتری	〃	نیر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۴۱	سید عزیز اللہ فرزند 〃	〃	اختر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۴۲	سید خلیل الرحمان مہتمم صفائی قلعہ محمد نگر	〃	اہتمام جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۴۳	غلام محی الدین میر مجلس انتظام کوٹھہ جات	〃	مستقل نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃

۴۴	غلام محبوب فرزند غلام محی الدین	خانی و بہادری	اقتدار نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم۔
۴۵	محمد عزیز الدین فرزند فیاض الدین خان	〃	عزیز یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۴۶	محمد نور الدین فرزند شہسوار جنگ	〃	شہسوار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۴۷	کپتان میر ہاشم علیخان بہادر		ہاشم نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۴۸	کپتان قربان علی	خانی و بہادری	بہمن جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۴۹	〃 سید ادریس	〃	قربان جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۵۰	〃 عبداللہ بیگ	〃	ماہر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۵۱	〃 محمد ہادی	〃	دلیر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۵۲	بنسی لال سررشتہ دار جمعیت افغانان مہدوی	.	.	.	.	راجہ بہادر	منصب یکہزاری پانصد سوار و علم
۵۳	محمد نوازش علی جمعدار	خانی و بہادری	جنید یار جنگ		.	.	منصب دو ہزاری یک ہزار سوار و علم۔
۵۴	مرزا ثابت علی	〃	.	.	.	.	منصب یک ہزاری
۵۵	شیو لعل موتی لعل	.		.	.	راجہ بہادر	منصب یکہزاری پانصد سوار و علم

۵۶	بھگوانداس	.	.	.	.	راجہ بہادر	منصب یکہزار پانصد سوار وعلم		
۵۷	بنسی لعل فرزند شیو لعل	.	.	.	.	″	″	″	″
	موتی لعل						″	″	″
۵۸	گیان گیر	.	.	.	.	″	″	″	″
۵۹	نرسنگ گیر	.	.	.	.	″	″	″	″
۶۰	بشیشر گیر	.	.	.	.	″	″	″	″
۶۱	چتربھوج داس	.	.	.	.	″	″	″	″

(۱۳) خطابات ومناصب دربار سالگرہ مبارک ۱۳۱۷ھ ہجری

نشان	نام	عہدہ	خطاب
۱	۲	۳	۴
۱	میر وزیر علی	مددگار دوم کوتوال بلدہ وبیرونجات	خانی وبہادری
۲	میر صفدر علی	سرکردہ اول ″ ″	″
۳	محمد عبدالکریم	″ دوم ″ ″	″
۴	محمد افضل نور خان	افسر خفیہ پولیس ″ ″	″
۵	غلام احمد خان	مددگار سمت غربی محکمۂ نظامت	″
۶	خیرات حسین	مہتمم خفیہ پولیس اضلاع حال مقیم بلدہ	″
۷	مبارک علی	مہتمم خفیہ پولیس ضلع اورنگ آباد	″

(۱۴۴) خطابات و مناصب دربار جشن چهل ساله عمر مبارک غرهٔ ذیقعده سنه ۱۳۲۳ ہجری							
۱	راجه نرکشن بهادر	.	.	.	.	راجه راجایان	از اصل و اضافه منصب هزار و پانصدی دو هزار پانصد سوار و علم و نقارهٔ پالکی جهالردار
۲	عزیز الدوله بهادر	.	.	.	اعتصام الملک	.	از اصل و اضافه منصب چهار هزاری و سه هزار سوار و علم و نقاره و پالکی جهالردار ـ
۳	شفاء الدوله بهادر	.	.	.	شفاء الملک	.	از اصل و اضافه منصب چهار هزاری و سه هزار سوار و علم و نقاره و پالکی جهالردار ـ
۴	سوامی راجه رامیسر راو بجری بلونت بهادر زمیندار سمستان سگر	.	.	.	.	مهابلونت	از اصل و اضافه منصب سه هزار پانصدی دو هزار پانصد سوار و علم و نقاره و پالکی جهالردار
۵	سوربهی راجه وینکٹ لچهما راو بهادر زمیندار سمستان جٹپول	.	.	.	.	نظام نوازونت	از اصل و اضافه منصب سه هزار پانصدی دو هزار پانصد سوار و علم و نقاره و پالکی جهالردار
۶	راجه پارتهه سارتهی	.	.	.	.	محبوب نوازونت	از اصل و اضافه منصب سه هزار

	آباد و سوامی الیشوار و بہار میدان سمنا پالوچی						پانصدی دو ہزار پانصد سوار و علم و نقارہ و پالکی جہالردار
۷	میر عبدالعلی خلف شمشیر جنگ	خانی و بہادری	شادیار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یکہزار سوار و علم۔
۸	میر علی محمد خلف	=	شمشیر جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۹	سید جعفر علی خلف نواب مشیر الملک	=	ثریا جنگ	.	.	.	″ ″ ″ ″
۱۰	مقتدر جنگ بہادر معتمد آگلستن و سیدیک	.	.	مقتدر الدولہ	.	.	از اصل و اضافہ بمنصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۱	بشیر نواز جنگ بہادر صوبہ دار اورنگ آباد	.	.	معین یار الدولہ	.	.	از اصل و اضافہ بمنصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۲	معتصم جنگ بہادر	.	.	اعتصام الدولہ	.	.	″ ″ ″
۱۳	حضور نواز جنگ بہادر	.	.	حاکم الدولہ	.	.	″ ″ ″
۱۴	ماہر جنگ بہادر	.	.	ماہر الدولہ	.	.	″ ″ ″
۱۵	وزیر جنگ بہادر	.	.	وزیر یار الدولہ	.	.	″ ″ ″
۱۶	برق جنگ بہادر	.	.	برق الدولہ	.	.	″ ″ ″
۱۷	تفضل یار جنگ بہادر	.	.	افسر الحکما فیاض الدولہ	.	.	″ ″ ″

۱۸	میر اکرام حسین خلف نواب فخر الملک بہادر	خانی بہادری	غازی جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۱۹	میر مکرم حسین خلف	"	فخر جنگ	.	.	.	" " "
۲۰	میر صفدر حسین خلف	"	رئیس یار جنگ	.	.	.	" " "
۲۱	میر ریاست حسین خلف	"	رئیس جنگ	.	.	.	" " "
۲۲	میر امانت حسین خلف	"	شاہ نواز جنگ	.	.	.	" " "
۲۳	میر مصطفی علی برادر نواب افتخار الملک بہادر	.	سرافراز جنگ	.	.	.	" " "
۲۴	میر فیروز علی خلف میر محمد علیخان نبیرہ حمید الدولہ	"	رفیع جنگ	.	.	.	" " "
۲۵	اقبال علی بیگ خلف نواب افسر الملک بہادر	.	افسر یار جنگ	.	.	.	" " "
۲۶	شجاعت علی خلف غالب الدولہ	"	سیف آب جنگ	.	.	.	" " "
۲۷	حسین یار خان برادر رسول یار خان محی الدولہ اول	"	صدارت جنگ	.	.	.	" " "

۲۸	غلام جیلانی خلف اعتضاد جنگ	خانی و بہادری	اعتضاد جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۲۹	قادر علی خلف بندہ علی خان	〃	علی یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۰	بہبود علی خلف 〃	〃	ظفر یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۱	ضیاء الحق فصیح الدین احمد خلف رفعت یار جنگ	〃	رفعت یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۲	نظام الدین احمد خلف 〃	〃	نظامت جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۳	ابو الحامد رضی الدین احمد خلف عماد جنگ	〃	عماد جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۴	محمد امجد علی	〃	مفخر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۵	میر وزیر علیخان بہادر	〃	سلطان یاور جنگ		.	.	از اصل و اضافہ منصب دو ہزاری دیکہزار سوار و علم۔
۳۶	میر لیاقت علی	〃	لیاقت جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۳۷	محمد حفیظ الدین	〃	اقتدار یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۸	محمد محبوب علی خلف جہاندار خان	〃	جہاندار نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃

۳۹	سید نورالانبیا خلف سلطان یار جنگ برادر زادۂ قادر الملک مرحوم	نئے خطابات	سلطان یار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم		
۴۰	محمد کمال خان نبیرۂ بڈھن خان	=	کمال یار جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۴۱	نصیب خان خلف نصیب یاور جنگ	=	نصیب یاور جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۴۲	فریدون جی جمشید جی	.	فریدون جنگ بہادر	.	.	.	〃	〃	〃
۴۳	سہراب جی چینائی	.	سہراب نواز جنگ بہادر						
۴۴	محمد خواجہ کریم الدین خلف نواب جسارت الدولہ بہادر	〃	عزت یاور جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۴۵	محمد ظہور الدین نبیرۂ نصیر جنگ	=	نصیر جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۴۶	برزو جی جمشید جی	.	برزو جنگ بہادر	.	.	.	〃	〃	〃
۴۷	سید رحیم الدین خلف اقبال یار جنگ	〃	اقبال یار جنگ	.	.	.	〃	〃	〃

۴۸	محمد بن صالح جد شمشیر الدولہ	خانی و بہادر	شمشیر یاور جنگ	۰	۰	۰	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۴۹	مرزا ولایت علی بیگ خلف نواب نواز جنگ بہادر	"	مختار نواز جنگ بہادر	۰	۰	۰	" " "
۵۰	تراب علی خلف فتح یاب جنگ	"	فتحیاب جنگ	۰	۰	۰	" " "
۵۱	سید فتح الدین علی	"	[illegible] جنگ	۰	۰	۰	" " "
۵۲	سید نصیر الدین علی نبیرہ فرخندہ یار جنگ	"	فرخندہ یاور جنگ	۰	۰	۰	" " "
۵۳	معتقد علیخان بہادر	۰	معتقد یار جنگ	۰	۰	۰	از اصل و اضافہ منصب دو ہزاری دیکہزار سوار و علم۔
۵۴	حکیم محب حسین	"	سرور الحکما [illegible] جنگ	۰ ۰	۰	۰	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۵۵	ڈاکٹر عبد الحسین	"	[illegible] یار جنگ	۰	۰	۰	" " "
۵۶	حکیم الطاف حسین	افتخار الحکما	حاذق جنگ	۰ ۰	۰ ۰	۰	" " "

نمبر	نام	خطاب	خطاب					منصب		
٥٧	حکیم خورشید علی	خان بہادر	خورشید الحکما شفائی نواز جنگ	.	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم		
٥٨	ڈاکٹر مرزا کریم خان	″	مہدی یار جنگ	.	.	.	.	″	″	″
٥٩	مرزا احمد بیگ	″	مستعد نواز جنگ	.	.	.	.	″	″	″
٦٠	چلم جانکالی	.	.	.	.	رانی		″	″	″
٦١	بھیم سین راؤ خلف سید بہرراؤ	.	.	.	.	راجہ دھرم پال بہادر		″	″	″
٦٢	ملا ریڈی	.	.	.	.	راجہ بہادر		″	″	″
٦٣	میر عابد علی	″	عابد یار جنگ	.	.	.		″	″	″
٦٤	حاجی سید محمود	″	محمد یار جنگ	.	.	.		″	″	″
٦٥	محمد شریف	″	فائق یار جنگ	.	.	.		″	″	″
٦٦	محمد حسین برادر ایضاً	″	ذوالقدر نواز جنگ	.	.	.		″	″	″
٦٧	رام کشن برادر راجہ راجیان راجہ نرسنگ بہادر	.	.	.	.	راجہ بہادر		″	″	″
٦٨	شنکر راج خلف راجہ راجیان راجہ شیو راج بہادر دھرمونت بہادر	.	.	.	.	راجہ بہادر		″	″	″

٦٩	دہرم کرن خلف راجه راجان مہاراج آصف نواز ونت بہادر	.	.	.	.	راجه بہادر	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم		
٧٠	دیبی پرشاد برادر علاتی مہاراجه بہادر یمین السلطنة	.	.	.	.	〃	〃	〃	〃
٧١	گوبند پرشاد	.	.	.	.	〃	〃	〃	〃
٧٢	جوالا پرشاد ہمشیرزاده مہاراجه بہادر یمین السلطنة	.	.	.	.	〃	〃	〃	〃
٧٣	نراین پرشاد 〃	.	.	.	.	〃	〃	〃	〃
٧٤	کور کرن برادر عموزاد راجه راجان راجه شیوراج دہرم ونت بہادر	.	.	.	.	〃	〃	〃	〃
٧٥	موتی چند خلف راجه گنجان پرشاد	.	.	.	.	〃	〃	〃	〃
٧٦	بنایک راج خلف 〃	.	.	.	.	〃	〃	〃	〃

۷۷	اللتا پرشاد ونبیسهٔ راجه لاله بهادر	.	.	.	.	راجه بهادر	منصب هزاری و یک هزار سوار و علم —
۷۸	نرسنگ راج خلف راجه گردهاری پرشاد محبوب نواز ونت	.	.	.	.	″	″ ″ ″ ″
۷۹	گیانی لال خلف راجه رگهوناته رام	.	.	.	.	″	″ ″ ″ ″
۸۰	شام راج خلف راجه رای رایان بهادر امانت ونت	.	.	.	.	راجه	منصب یکهزاری پانصد سوار و علم
۸۱	رگهوتم راو خلف راجه گوپال راو	.	.	.	.	″	″ ″ ″ ″
۸۲	رای کیشو پرشاد خلف راجه مهنو لعل —	.	.	.	.	″	از اصل و اضافه منصب یکهزاری و پانصد سوار و علم
۸۳	رای سوامی پرشاد خلف ″	.	.	.	.	″	″ ″ ″ ″
۸۴	ارجنا نایک	.	.	.	.	″	منصب یکهزاری پانصد سوار و علم

۸۵	میر حیدر علی	خانی و بہادری	اشرف العلما شریعت اللہ خان	.	.	.	.	منصب یکہزار پانصدی و یکہزار سوار و علم
۸۶	سید محمد علی خلف اعتصام الملک	″	.	.	.	.		منصب یک ہزاری
۸۷	میر لطف علی خلف ″	″	.	.	.	.		″
۸۸	سید علی خلف ″	″	.	.	.	.		″
۸۹	محمد عسکری خلف ناظم جنگ	″	.	.	.	.		″
۹۰	میر احمد علی خلف معتصم جنگ	″	.	.	.	.		″
۹۱	سید محمد علی خلف مہدی یار جنگ	″	.	.	.	.		″
۹۲	محمد ولی اللہ خلف لودھی خان بہادر	لودھی خان بہادر	.	.	.	.		″
۹۳	محسن علی	خانی و بہادری	.	.	.	.		″

خطابات تمام

آئین جشن ہمایون چہل سالۂ عمر

ولولۂ جشن چہل سالۂ عمرش پیدا کردہ دلہای رعایای او ست
کہ ہمہ تن مصروف انتظامش گردیدہ ۔ در ممالک محروسہ اش چشمے نباشد کہ اشک
نشاط از و نہ چکیدہ ۔ گروہے بدیوان وزیر اعظمش دوید ۔ و پشتارۂ عرائض جان نثارانش
بدست مدار المہامش رسید ۔ کہ مصارف این جشن ہمایون را رعایای ملک کفیل ہست ۔
فرزانہ دستورش از رعایاے سلطنت و عہدہ داران دولت مجلسے خاص منعقد
فرمودہ بر تخمینۂ مداخل و مخارج آن تعمقے کرد و بحصول اجازت آقای نعمت دام اللہ دولتہم
انتظام ان را بہمان مجلس سپرد ۔ در عرصۂ قلیل پیشکش رعایش بقدارے معتد بہ
فراہم شد ۔ و تعمیر منزلے عظیم الشان در باغ عامہ حیدر آباد قرار گرفت ۔

اولین روز این جشن خجستہ فال ۔ یعنی ہجدہم ماہ شوال ۱۳۲۳ھ فرمان رواے ما نماز جمعہ را در مکہ مسجد
ادا فرمود ۔ و روز دومش برونق افروزی خود اعزاز قواعد فوج باقاعدہ را بیفزود و سومین تقریبش
گارڈن پارٹی بود کہ در باغ عامہ قرار یافت و بہ تقریب چارمی غربا و مساکین را بخیرات
و مبرات بنواخت ۔ و روز پنجم یعنی بست و پنجم ماہ شوال دربار خاص منعقد کرد کہ
سفیر برطانیۂ حیدر آباد خریطۂ تہنیت نواب گورنر جنرل ہند را بملاحظۂ اقدس در آورد
و بروز ششم طلبای مدارس را بشرف حضوری بارگاہ ولی عہد خود بنواخت ۔

و ہفتمی روز را مخصوص بہ قبول تہنیت نامہ و جواب رعایاے خود ساخت ۔ پس از آن بنیاد
ٹاؤن ہال بر درخواست رعایاے خیر سگال بدست مبارک خود نہاد ۔ و در شب
چارشنبہ در دولت سراے وزیر اعظم خود شعراے مقررہ را اجازت عرض قصائد داد

سپاس تہنیت نامہ ملازمین صرف خاص را نگزید۔ و بر آخر ہمہ نوبت دربار عامش رسید بندۂ حلقہ بگوش کہ بہ دربار قصائد بار داشت نود و دو شعر قصیدہ طبعزاد خود را انجعد فیض گنجورش گزاشت۔ و مسدس تاریخی بہ نذر مبارکش رساند۔ و باجازت آن قدردان سخن در بارگاہش خواند کہ برہمین موقع ہدیہ ناظرین سخن آفرین می کنم۔

ہوالعزیز

نقدِ جان نذرِ درگہِ شاہ است	کہ دلا جان نثارِ دولتِ اوست
برگ سبزم حدیقۂ سخن ست	فکرِ ہرکس بقدرِ ہمّتِ اوست

قصیدہ

مصرع طرحی حضرت شاد

بایدز دستِ یار سے ارغوان گرفت

مژگانِ یار تا بدلِ عاشقان گرفت	بنیاد خانۂ دلم آب از سنان گرفت
بے دردیِ من آب ز چشمِ فغان گرفت	بنگر کہ آتشے بدلِ ناتوان گرفت
از سیلِ گریہ آب درآمد بروے کار	طبعِ روانم آب ز آبِ روان گرفت
از بے نقابیِ تو دلم باخت عقل و ہوش	بے پردگیت پردۂ کار از میان گرفت
از آتشِ جگر اثرِ دودِ آہِ ماست	پیراہنِ سپہر کہ رنگِ دخان گرفت
بیمارِ عشق یافت ببالین چو عکسِ یار	آئینہ را بہ پیشِ لبِ ناتوان گرفت
تا در مقابلِ مژہ اش ابروے زدم	آن ترکِ چشم تیرِ نگہ در کمان گرفت

سوداگر فتہ سر بازار عشق تست — این جنس کہنہ ام کہ بہای گران گرفت

آب از گہر ببرد و صدف غرق آب کرد — ہر قطرہ اش چو چشم من آب روان گرفت

او در خیالم آمد و آتش گرفت و رفت — در حیرتم کہ در دلم آتش چسان گرفت

او در کنار و شد کمر نازکش ز دست — دارم عجب کنارہ چسان از میان گرفت

تا خال ہندوی تو بچشم جہان فتاد — چشم سیاہ الفت ہندوستان گرفت

خونم گرفتہ چو حنا تا بپای خویش — بی باکی تو رنگ ز روی بتان گرفت

سرو قد تو ز آتش رخ سوخت ہر چمن — ہر شعلہ اش تذرو دلم آشیان گرفت

از اشک گرم عرضہ دہد سوز دل مدام — تا شمع عشق پای درین دودمان گرفت

مژگان آفتاب بود در برابرت — با آفتاب پنجہ ز مژگان توان گرفت

صد گونہ حسن اوست فزون با جمال خویش — تا او حباب آئینہ آسمان گرفت

خبر حیلتی نداشت دل من ز جور چرخ — احوال من کہ قاصد نامہربان گرفت

چشم امید من بطواف میان او — تار نگاہ حلقہ موی میان گرفت

کردم مگر ببادہ دلی در لبش خطاب — در حیرتم کہ بر دل نازک چسان گرفت

از سیل اشک دیدہ مگر آب در میانست — عشق تو گر چہ خانہ بکوی بتان گرفت

آتش بجز من دل من زد بسوخت پاک — در لحظہ کہ آتش ازین کاروان گرفت

گویند خواب خوش ز ندرود با آفتاب — از دیدہ ام خیال تو خواب گران گرفت

در گلستان عشق سبق بردم از کلیم — پیراہنم ز بوی گل آتش بجان گرفت

خونِ حنا چکیده ز پایش بفرقِ من — ظلمش نگر که خونِ من نیمجان گرفت

تشبیب در زمینِ غزل وسعتی نداشت — فکرِ بلندِ من افقِ آسمان گرفت

برجسته مطلعی که سر از آسمان کشید — خورشید برجِ اوجِ دکن را توان گرفت

مطلع

تمثالِ مملکت ز وجودِ تو جان گرفت — هر ناتوان ز عدلِ تو تاب و توان گرفت

نازم برین که از مددِ بختِ کارساز — اطرافِ این دیار چنین حکمران گرفت

نازم که همتت بہ سبکباریِ جہان — برگردنِ خود این همه بارِ گران گرفت

آصف جهی که قوتِ بازوی همتش — ملکِ دکن ز ثانیِ صاحبقران گرفت

حسنِ تو آشکاره خراج از چمن ستاند — چشمِ تو باجِ حسن ز نرگس نهان گرفت

رعنائیِ تو در همه گلشن مسلّم ست — تا قامتِ تو جزیه ز سروِ روان گرفت

محبوبِ خلق و جانِ جہان شد لقب ترا — چشمِ زمانه در بغلت تنگ ازان گرفت

ز آبِ رخِ تو ماهیِ بی آب آب یافت — از تابِ عارضِ تو مہِ آسمان گرفت

آبِ رخِ تو غرقِ تحیّر کند مرا — آبی ز دستِ همچو کسی میتوان گرفت

از رفعتِ تو چرخِ برین سرنگون مدام — پشتِ دوتای پیرِ فلک خم ازان گرفت

نام آوری که صیتِ تو اندر زمین فتاد — آوازهٔ تو دائرهٔ آسمان گرفت

منّت کشِ عطای تو دستِ طلب نماند — چون عرضِ حال را کفِ زرفشان گرفت

احسان بحقِّ خلقِ خدا می کنی مدام — در شکرِ نعمت ز خجالت زبان گرفت

تا نقدِ جان بقیمتِ لطفِ تو برده ایم — بازارِ نیک نامیِ ذاتت دکان گرفت

نصفت گرے کہ شہرۂ حلم سیاستش
آتش ز چشم نصفتِ نوشیروان گرفت

شاہین و کبک آب ز یک چشمہ مے خورد
این مملکت بذاتِ تو امن و امان گرفت

چشمِ عدالتت ز کمندِ نگاہِ خویش
آہوے شورہ پشتیِ شیر ژیان گرفت

از نصفتِ تو خانۂ بیداد شد سیاہ
از دادِ تو چراغ بدار الامان گرفت

کلکِ قضا شکست و عطارد مطیعِ تست
تا دستِ قدرتِ تو قلم در بنان گرفت

بر انتقام عفوِ ضمیرِ تو چیرہ دست
با آنکہ انتقام ز دشمن توان گرفت

نظمِ قلمروِ تو بحسنِ مقاصدش
صد آفرین ز قیصرِ ہندوستان گرفت

منصوبۂ تو در تہِ مضمون رسد مدام
در انتظام - کارِ تو بالا از آن گرفت

این کہنہ رسم و راہِ تو آئینِ اکبریست
پیرایۂ نو پرتوِ شاہنشہان گرفت

عہدِ مبارکت کہ دلِ ما بدستِ اوست
عہد و وفا ز خلق برسمِ کیان گرفت

در حضرتِ تو گاہِ تکلم سروشِ غیب
از آفتاب دست بہ پیشِ دہان گرفت

از پیکرِ تو خلق درونِ تو آشکار
خشمِ نہان سبق ز نہان پیکران گرفت

بیداریت بچہرۂ غفلت برنجت آب
تا خوابِ غفلت از ہمہ عالم کران گرفت

ہر ملت از شعارِ تو منت کشیدہ است
ہر مذہب از طریقِ تو فیضِ نہان گرفت

کار آگہان بکارِ تو صد آفرین کنند
ہر خدمتے ز سلطنتت کاروان گرفت

داری بکارِ کشتِ رعایا توجہے
فکرِ خوشِ تو رخنہ ز صد آبدان گرفت

او حصۂ ز خرمنِ دہقان نہ مے برد
جز مایۂ قلیلِ خراجے کزان گرفت

در ارتکابِ جرم عمل اعتراف داشت
هر مجرمی که شحنهٔ او در گمان گرفت

صید افگنی که تارِ کمندش بیک نگاه
در عرصهٔ شکار ز دو پیلِ دمان گرفت

روئین تنی که رستم ازو یافت بهره
افراسیاب پهلو ازین پهلوان گرفت

تا در عنانِ اوست سپید و سیاهِ خلق
پیری بہ رای یافت که بختِ جوان گرفت

یکتا سخنوری که سند از کلامِ او
فکرِ سلیم و انوری و ارسلان گرفت

سیماب شد کدورتِ دلهای خاص و عام
تا او بدست آینهٔ خاکیان گرفت

اقبال عرض را بمدارا خطاب کرد
انکار را بمهرِ خموشی زبان گرفت

او در برش کشید و بیکرنگیش نواخت
تا بوی همدمی ز گلِ زعفران گرفت

دستورِ اعظمت بسپهرِ وزارتست
در آب و تاب نیّرِ اعظم توان گرفت

او بر نگینِ حکمِ تو رخشنده گوهریست
کش در تلاش دستِ تو از بحر و کان گرفت

در درگهت که گرگِ فسون گرگِ مست شد
نگذشته ساعتی بگلو استخوان گرفت

بگداخت همچو شمع ببارید اشکِ گرم
آن مردِ بی ادب که ترا بر زبان گرفت

تا دیوِ آسمان برخست بر کشاد چشم
از کهکشان ز رعبِ تو خس در دهان گرفت

از حکمِ تو اگر سرِ مو انحراف کرد
یکسر بهر دو دست سرِ خود جهان گرفت

هر خیر خواه بهره ازین بارگه ببرد
هر دشمنِ تو منّت ازین خاندان گرفت

در درگهت ازان که برابر شدم بخاک
نامِ من اعتبار درین خاکدان گرفت

بر فرقدانِ اوجِ تفاخر بلند شد
فرقم که پای بر سرِ این آستان گرفت

نخلے کہ در محبتِ تو کاشتم بدل — شکرِ خدا کہ میوہ داو استخوان گرفت

ہشدار ای ولاؔ کہ فلک سیرِ فکرِ تو — از حد برون گزشت و با بدعنان گرفت

در ساحتیکہ حدِّ ادب درمیان فتاد — نتوان خلافِ عقل رہِ ہفتخوان گرفت

ہر نکتہ سنجِ بزم دنگاہِ سخن شناس — ذوق از قصیدہ وغزلت تا توان ـ گرفت

در خانہ گر کسست ہمین منزلت بس است — فکرِ خوشِ تو داد ز اہلِ زبان گرفت

خاموش ای ولاؔ کہ کنون وسعتے نماند — اندر سخن کہ در تہِ دندان زبان گرفت

بے وجہ نیست چشمِ عطایش کہ گفتہ اند — باید ز دستِ یار مےِ ارغوان گرفت

تا در زمانہ عالمیان را صلا زنند — مدّاحِ شاہ خلعتِ گوہر نشان گرفت

برخیز ای ولاؔ کہ کنون وقتِ التجاست — باید کفِ دعا بسوِ آسمان گرفت

ای خسروِ خجستہ ـ خطاے زبان نماند — حدِّ ادب چو دست مرا در دہان گرفت

عمرِ تو از حساب فزون باد در شمار — زانسان کہ خضر زندگیِ جاودان گرفت

اہلِ زمان ز نخلِ وجودِ تو برخورند — آدم صفت کہ میوہ ز باغِ جنان گرفت

ملکِ دکن ز عدلِ تو گیرد کرامتے — چون شہرۂ کہ نصفتِ نوشیروان گرفت

در سایۂ تو تختِ دولت باد برقرار — رفعت چنانکہ ظلِّ خدای جہان گرفت

دوران گرہ زند بگلوے مخالفت — از ہر گرہ کہ ابروِ مہ طلعتان گرفت

چل سالہ جشنِ عمر ـ ہمایون شود ترا — جشنے کہ بادہ از خمِ پیشینیان گرفت

افزون شود مراتبِ جشنِ تو در جہان — از ہر گرہ کہ رشتۂ عمرِ روان گرفت

مسدّس تاریخی

خوشا جشنی کہ در عہد بہار از فضل یزدانی
گرہ بندان چل سال ست در ایوان سلطانی
رعایا راست در دربار آصف حکم مہمانی
نواسنجان مدح شاہ محو تہنیت خوانی
مہ و ناہید شد شمع شب افروز گلستانش
زمین تا آسمان محو تماشاے چراغانش

ہوا جویان دولت در ہواے سیر گلزارش
سخن سنجان مدحت چشم بر دست گہربارش
تمناے مراتب در دل ارباب دربارش
بقدر ہمت خود فکر ہر کس در پے کارش
دل یک عالمے شوق حصول مدعا دارد
دعا گویش سر نوک زبان ذوق دعا دارد

الٰہی تا بود دست و قلم از آستین پیدا
شود تا حرف مشکین بر بیاض کاغذین پیدا
خط تقدیر عالم را بود تا بر جبین پیدا
کند تا صنعت حکاک نقش بر نگین پیدا
کتابین چہرۂ تہنیت ما با خال و خط باشد
طراز نکتہ چینی کلک چون حرف غلط باشد

مداوین حرف بر کاغذ کند تا عنبر افشانی
ز شنجرفین رقم آتش خورد تا لعل رمّانی
بود تا حلیۂ بین السطور صبح نورانی
کشد تا نخبۂ خورشید از جدول سیمائی
الٰہی تا بر اوراق جہان نقشی ست از دولت
بود شیرازۂ بند ملکت شاہ جوان دولت

الهی تا بود نوک زبان را لذت گفتن
سخن گفتن بود تا در مثال بکر جان سفتن

همی تا در نقاب لفظ معنی راست نهفتن
الهی تا مضامین راست رنگ و بوی بشگفتن

نگار لفظ را تا جان معنی در بدن باشد
نظام الملک آصف جاه محبوب دکن باشد

الهی تا بود مضمون رنگین در ته فکرت
عروس نظم تا پنهانست در خلوتگه فکرت

بتابد تا بر اوج طبع نورانی مه فکرت
الهی تا بود اقسام معنی راشته فکرت

زبان خسروا طوطی شکر شکن باشد
کلام آصفا آصف ملک سخن باشد

بسطح ارض تا نظم ممالک راست آئینی
نوا سنجان مدحت راست تا مضمون رنگینی

ضوابط را بود تا در جهان ترتیب و تدوینی
زمین و آسمان را تا بود تحریک و تسکینی

الهی شاه معنی پرورما در جهان باشد
زمین نظم را فکر بلندش آسمان باشد

بظل ایزدی طوبای ذاتت پر ثمر بادا
بزیر سایهٔ نخل مرادش بارور بادا

ولیعهد تو برخوردار در ظل پدر بادا
ز آب قدرتت سیرابیش از آب زر بادا

ز مژگان آب و جاروب کشم بر سطح بستانت
ضیای چشم عالم باد قندیل گلستانت

گره بر گوش بدخواهان زند پیر فلک پیهم
بکوتاهی گراید رشتهٔ عمر عدو هر دم

گرہ افتد بکار بدسگالان جفا توام	گرہ از کار یارانش کشاید خالق عالم

ولا سال گرہ بندان بود دلخواہ آصف را
ہمایون باد این جشن ہمایون شاہ آصف را
۱۳۲۳ھ

طبعزاد نمکخوار دولت وظیفہ یاب حسن خدمت خانہ زاد باوفا عزیز جنگ **ولا**

متفرقات برخاتمہ این اوراق میخواہم کہ برخے از احوال متفرقہ عہد میمنت مہدش عرضہ دہم و طرح بیان را بر عنوانات مختلفہ نہم۔

(**الف**) اولینش احوال وزراء اعظم اوست کہ مدار المہام نام دارند در حصہ اولین این کتاب ذکر کردہ ام کہ مسند نشینی این نوباوہ چمنستان اقبال بسعی و تردد نمک خوار دیرینہ اش میر تراب علیخان سر سالار جنگ صورت گرفت۔ دیقرب آوان حکمرانیش این فرزانہ دستور از صفحہ روزگار گزشت۔ وپس از آن انتظامے مستقل بروے کار نیامد کہ عنان اختیار ریاست بدست او در آمد۔ اولین وزیر اعظمش نواب عماد السلطنۃ شجاع الدولہ مختار الملک میر لایق علیخان سر سالار جنگ قرار یافت۔ کہ ولی نعمت ما در ۱۸۸۳ء سنہ ہزار و ہشتصد و سہ عیسوی بخلعت وزارت او را نواخت۔ این مہین پور میر تراب علیخان مسبوق الذکر بود۔ خیلے زیرک و زرنگ باہوش و ہنگ۔ طبع روشنش را جلا افزاے تمثال وزارت می گفتند و فہم و ذکایش را آفتاب اوج امارت مینامیدند۔ امّا دیرینہ سال نبود کہ گرم و سرد روزگار را بہ تحمّل پذیرد۔ و در مہام کاروبار سلطنت کار از غور و تعمّق گیرد۔

زمانے نہ گزشت کہ آزادی ایشں جلوۂ خودمختاری نمود و یوماً فیوماً ناگواریہا بیفزود۔ نوبت بدینجا رسید کہ در ۱۸۸۰ء ہزار و ہشت صد و ہشتاد عیسوی باستعفای خدمت گوشۂ عافیت گزید۔ فرمان روائے ما مراعات بسیار بحق او روا داشت و ترضۂ ذلگی مستعفی را بذمۂ خزانۂ عامرۂ خود گماشت۔

پس قلمدانِ وزارت را بہ امیر کبیر نواب سرآسمانجاہ مرحوم سپرد و او گوے سبقت از زمانیانِ خود برد۔ امیرے بود خیلے سلیم الطبع۔ بردبار۔ و استقلال رایش ضرب المثل روزگار۔ در امور جزئی و کلی بہ ولی نعمتِ خود استصواب میفرمود۔ و در خیر خواہی و اطاعت کیشی از پیشینِ خود سبقت بود و لیکن چشم ناتوان بین روزگار ہنرش را عیب کرد و آن کوہ تمکنت را در لحظۂ از پا درآورد۔ تا در ۱۸۹۴ء ہزار و ہشتصد و نود و چہار ولعیت وزارت را بہ آقائے نعمت سپردہ فارغ البال گردید۔ و نوبت کہین برادرش رسید۔

پس آقائے نعمتِ ما۔ وقار الامرا را کہ معین المہام مال بود بنواخت و بفرط احترام جسمہ آنرا مدار المہامِ ریاست ساخت۔ درآن زمان مؤلف این کتاب در کاروبار پایگاہش معتمد و بر تعلقات جاگیرش بصد تعلقداری نامزد بود۔ مرد وقار الامرا مردے بود سادہ مزاج کہ تمکنت صورتش از سیرت تعلق نداشت۔ در کاروبار ریاست متعدی می نمود۔ ولے از حاشیہ بوسان خود غرض مجبور بود۔ تلون طبیعت واثر نا عاقبت اندیشانِ بارگاہش محاسن او را در خفا برد۔ و بادبانِ خیر اندیشی او را بہ ورطۂ تلاطم سپرد۔ در ۱۹۰۱ء ہزار و نہ صد و یک عیسوی از کاروبار ریاست رخصت گرفتہ در مقارن آن داعی اجل را

لبیک اجابت گفت۔ خدایش بیامرزد۔

حالا ولی نعمت مامہام دولت را بہ یمین السلطنت مہاراجہ سرکشن پرشاد بہادر سپردہ است کہ بہ بقاے خدمت پیشکاری وزارت اعظم ایست پے بردہ۔ در آغاز کار چشم بینا نو عمر ایش را بہ تعمق می نگریست تا شب چہ زاید۔ مدتے نگزشت کہ انتظار ما تعجب مبدل شد۔ کہ صورتے برخلاف توقع می نماید۔ العظمت للہ ۔ بہر کہ لطف خداوند دست بر سر کرد ۔ بہ راے پیر دہد منزلت جوانے را۔ خلق عمیمش دلہاے خاص و عام را بدست آوردہ است۔ از ہمین جاست کہ بدسگالش در ہیچ منصوبہ باطل بر نخوردہ اگر با ہوا خواہان خود تلطف روا دارد۔ دشمنان را مستحق مدارا می شمارد۔ اصول طبعش بر جادۂ مستقیم پی می برد۔ در طریق انصاف یگانہ و بیگانہ را ہمقدم می شمرد۔ در اطاعت کیشی و رضا جوئی ولی نعمت آنمایہ کوشش بکار می برد کہ خود را با وجود اختیار اعظم محض بے اختیارے شمرد۔ اعلیٰ ترین صفاتش ہمدردی رعایاست کہ ہمچو ولی نعمت خود جان و مال را وقف رعایا کردہ است۔ خدایش نگہدارد کہ وجود باجودش بس غنیمت ست۔

(ب) درین عہد میمنت مہد چار تا معین المہام کہ بہ وزراے صیغ متعلقہ موسوم اند۔

اولین شان باعتبار قدامت۔ نواب افتخار الدولہ افتخار الملک میر یاور علیخان شہاب جنگ ست۔ کہ در زمانہ سلف صدر المہام کوتوالی و متفرقات بود۔ و حالا ہم سررشتہ کوتوالی و تعمیرات عامہ و صفائی وغیرہ باو تعلق دارد۔ امیریست فرزانہ و تجربہ کار

یگانہ ۔ در لوازم خدمت خیلے مستعد و پابند اوقات گرانمایہ ۔ ہمین یک ذات ست
کہ گرم و سرد زمانہ را چشیدہ ۔ و زجر و تدبر بسیار را بچشم خود دیدہ ۔ شان امارتش از
روش پیشینیان خبرے دہد ۔ و طرز معاشرتش منت بر گوشہ نشینان می نہد ۔ خاص و
عام را بر معروضات خود شان جوابے شافی از قلم جواہر رقم می طرازد ۔ و ہر ملتجی را بتوجہ
خاص می نوازد ۔

دومی معین المہام عدالت ۔ کہ با مور عامّہ ہم تعلق دارد ۔ نواب مشیر الدولہ فخر الملک
بہ سرفراز حسین خان صفدر جنگ بہادر باشد کہ فرایض خدمت را باستقلال و تعمق تمام ادا
می فرماید ۔ امیریست بس لائق و لیاقت پسند و از حسن و قبح ہر کار بہرہ مند ۔
حاجتمند از ابدر گاہش بار یافتن بسیار آسان ۔ و خود غرضان سبک خیال را وجود باجودش
بس گران ۔ حقوق رعایا را بمیزان عدالت می سنجد کہ صفات نا متناہی او درین اوراق
مختصر نہ گنجد ۔

سومی معین المہام ریاست (وزیر فوج) از خاندان شمس الامرائے حیدر آباد
موسوم و مخاطب بہ نواب صمصام الدولہ شمس الملک رفیع الدین خان ظفر جنگ ست کہ بسیر و
سیاحت یورپ تجربہ این کار بدست آوردہ است ۔ خیلے فراخ دل و فیاض طبیعت
ہمشیر زادہ ولی نعمت ست ۔

چارمی معین المہام ریاست ۔ مسٹر کیس داکر سی ای ئی ۔ از رعایای برطانیہ
یورپ زاست ۔ ولی نعمت بانجہ ورت خاص او را پذیرفتہ است ۔ رموز ملکت

خویش خسروان دانند که گدای گوشه نشینی تو حافظا مخروش که ما همین قدر دانیم که
توجهش به اصلاح فینانس و تخفیف زواید مصارف مصروف ست ـ و طبایع نزله ربایان
خوانِ نعمتِ کرم ـ و نمک خوارانِ موروثی ـ و پروردگانِ ناز و نعم با ایشان غیر مالوف
همانا مستر واکر مردی ست ذی تجربه ـ که هر کار را باصولِ آن می پسندد ـ ولکن تخفیف
مصارف را به هیچیکه کارفرماست ـ نتیجهٔ آن بخوش اسلوبی صورت نه بندد ـ

والله اعلم بحقیقة الحال

تمام شد